ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
JEAN MISCHO
της 28ης Μαΐου 2002 [1]

Περιεχόμενα

I — Εισαγωγή ..... I - 9981

II — Ανάλυση ..... I - 9982

A — Επί του πρώτου λόγου αναιρέσεως που αντλείται από προσβολή του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης ..... I - 9982

1. Ερμηνεία της διατυπώσεως της διατάξεως ..... I - 9985

2. Ερμηνεία από πλευράς πρακτικής αποτελεσματικότητας της διατάξεως . I - 9990

3. Ιστορική ερμηνεία ..... I - 9992

α) Οι δηλώσεις του 1957 ..... I - 9992

β) Η περίπτωση του Saarland ..... I - 9992

γ) Οι ενισχύσεις προς το «Zonenrand» ..... I - 9996

4. Συστηματική ερμηνεία ..... I - 9998

5. Το βάρος αποδείξεως που φέρει η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ..... I - 9999

6. Η ισορροπία μεταξύ των θεσμικών οργάνων ..... I - 10001

B — Επί του δευτέρου λόγου αναιρέσεως, που αντλείται από προσβολή του άρθρου 190 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρου 253 ΕΚ) ..... I - 10002

Γ — Επί του τρίτου λόγου αναιρέσεως, που αντλείται από προσβολή του άρθρου 92, παράγραφος 3, στοιχείο β', της Συνθήκης ..... I - 10009

Δ — Επί του τετάρτου λόγου αναιρέσεως, που αντλείται από προσβολή των άρθρων 92, παράγραφος 3, και 93 της Συνθήκης ..... I - 10010

Ε — Επί του πέμπτου λόγου αναιρέσεως της Volkswagen και της VW Sachsen, σχετικά με τη μερική παραίτηση από την προσφυγή που δέχθηκε το Πρωτοδικείο ..... I - 10019

III — Πρόταση ..... I - 10022

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

1. Στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-57/00 P και C-61/00 P, το Freistaat Sachsen, αφενός, και οι Volkswagen AG (στο εξής: Volkswagen) και Volkswagen Sachsen GmbH (στο εξής: VW Sachsen), αφετέρου, άσκησαν αναίρεση κατά της αποφάσεως του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (δεύτερο πολυμελές τμήμα) της 15ης Δεκεμβρίου 1999, Freistaat Sachsen κ.λπ. κατά Επιτροπής [2] (στο εξής: αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση).

I — Εισαγωγή

2. Για να περιγράψω το νομικό πλαίσιο και το ιστορικό της διαφοράς, παραπέμπω στις σκέψεις 1 έως 44 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως, τις οποίες δεν θα επαναλάβω, για λόγους οικονομίας.

3. Επιβάλλεται, ωστόσο, να υπομνησθεί εν συντομία ότι οι υπό κρίση υποθέσεις έχουν ως αφετηρία την απόφαση 96/666/ΕΚ της Επιτροπής, της 26ης Ιουνίου 1996, σχετικά με ενίσχυση που χορήγησε η Γερμανία προς τον όμιλο Volkswagen για τα εργοστάσια στις περιοχές Mosel και Chemnitz [3] (στο εξής: επίμαχη απόφαση).

4. Με την επίμαχη απόφαση, η Επιτροπή κήρυξε συμβατές, μεταξύ άλλων, με το άρθρο 92, παράγραφος 3, στοιχείο γ', της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρο 87, παράγραφος 3, στοιχείο γ', ΕΚ) ορισμένες ενισχύσεις που χορηγήθηκαν στον όμιλο Volkswagen για επενδυτικά σχέδια στη Σαξονία.

5. Αντιθέτως, η Επιτροπή κήρυξε ασυμβίβαστες με την εν λόγω διάταξη τις ενισχύσεις για επενδύσεις που χορηγήθηκαν στον όμιλο Volkswagen για τα επενδυτικά σχέδιά του, τα οποία συνίστανται στη δημιουργία ενός νέου εργοστασίου κατασκευής αυτοκινήτων στην περιοχή Mosel (στο εξής: Mosel II) και ενός νέου εργοστασίου κατασκευής κινητήρων στην περιοχή Chemnitz (στο εξής: Chemnitz II), υπό μορφή έκτακτης αποσβέσεως των επενδύσεων, στο πλαίσιο του γερμανικού νόμου περί ενισχυόμενων περιοχών, ονομαστικής αξίας 51,67 εκατομμυρίων γερμανικών μάρκων, καθώς και ενισχύσεων χορηγηθεισών στον όμιλο Volkswagen για τα επενδυτικά σχέδιά του στο Mosel II, ύψους 189,1 εκατομμυρίων γερμανικών μάρκων.

6. Η Επιτροπή καθόρισε, εξάλλου, το όριο της συνολικής πραγματικής εντάσεως ενισχύσεως, εκφραζόμενης σε ακαθάριστο ισοδύναμο επιδοτήσεως, στο 22,3 % για το Mosel II και στο 20,8 % για το Chemnitz II.

7. Οι προσφυγές που άσκησαν ενώπιον του Πρωτοδικείου, αφενός, το Freistaat Sachsen και, αφετέρου, οι Volkswagen και VW

2 — T-132/96 και T-143/96, Συλλογή 1996, σ. II-3663.
3 — ΕΕ 1996, L 308, σ. 46.

Sachsen κατά της επίμαχης αποφάσεως, με τις οποίες ζήτησαν τη μερική ακύρωση της αποφάσεως αυτής, απορρίφθηκαν με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση.

8. Με τις αιτήσεις αναιρέσεως ζητούν από το Δικαστήριο να ακυρωθεί η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, να γίνουν δεκτά τα αιτήματα που διατύπωσαν πρωτοδίκως και να καταδικαστεί η Επιτροπή στα δικαστικά έξοδα. Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας παρεμβαίνει υπέρ των αναιρεσειόντων.

9. Η Επιτροπή ζητεί να απορριφθούν οι αιτήσεις αναιρέσεως, εμμένοντας στα αιτήματα που διατύπωσε πρωτοδίκως, τα οποία συνίσταντο στην απόρριψη των προσφυγών ως αβασίμων καθώς και στην καταδίκη των προσφευγουσών στα δικαστικά έξοδα.

II — Ανάλυση

Α — *Επί του πρώτου λόγου αναιρέσεως που αντλείται από προσβολή του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης*

10. Οι αναιρεσείοντες, υποστηριζόμενοι από τη Γερμανική Κυβέρνηση, επικρίνουν την ερμηνεία που δίδει το Πρωτοδικείο στο άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης [4].

11. Το Πρωτοδικείο έκρινε τα εξής:

«129 Κατά το άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης, συμβιβάζονται με την κοινή αγορά "οι ενισχύσεις προς την οικονομία ορισμένων περιοχών της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, οι οποίες θίγονται από τη διαίρεση της Γερμανίας, κατά το μέτρο που είναι αναγκαίες για την αντιστάθμιση των οικονομικών μειονεκτημάτων που προκαλούνται από τη διαίρεση αυτή".

130 Η διάταξη αυτή επ' ουδενί λόγω καταργήθηκε σιωπηρώς κατόπιν της γερμανικής επανενώσεως, αλλά διατηρήθηκε σε ισχύ τόσο από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, που συνήφθη στις 7 Φεβρουαρίου 1992, όσο και από τη Συνθήκη του Άμστερνταμ, που συνήφθη στις 2 Οκτωβρίου 1997. Ταυτόσημη διάταξη περιελήφθη, άλλωστε, στο άρθρο 61, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συμφωνίας για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο, που συνήφθη στις 2 Μαΐου 1992 (ΕΕ 1994, L 1, σ. 3).

4 — Μολονότι οι διάδικοι χρησιμοποιούν τη νέα αρίθμηση της Συνθήκης στα υπομνήματά τους, φρονώ ότι, εφόσον πρόκειται περί εξετάσεως αιτήσεων αναιρέσεως, πρέπει να χρησιμοποιηθεί η ίδια αρίθμηση με αυτή που χρησιμοποίησε το Πρωτοδικείο.

131 Επομένως, και δεδομένης της αντικειμενικής εννοίας των κανόνων του κοινοτικού δικαίου, των οποίων πρέπει να διαφυλαχθεί το κύρος και η πρακτική αποτελεσματικότητα, δεν μπορεί να τεκμαίρεται ότι η διάταξη αυτή κατέστη άνευ αντικειμένου από της επανενώσεως της Γερμανίας, όπως υποστήριξε επ' ακροατηρίου η Επιτροπή, σε αντίθεση προς τη δική της διοικητική πρακτική (βλ. ιδίως αποφάσεις Daimler-Benz [5] και Tettau [6]).

132 Πρέπει, όμως, να τονιστεί ότι, εφόσον εισάγει παρέκκλιση από τη γενική αρχή του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης, κατά την οποία οι κρατικές ενισχύσεις δεν συμβιβάζονται με την κοινή αγορά, το άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης ερμηνεύεται στενά.

133 Όπως, άλλωστε, έχει τονίσει το Δικαστήριο, για την ερμηνεία διατάξεως του κοινοτικού δικαίου πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όχι μόνο το γράμμα της, αλλά και τα συμφραζόμενά της και οι σκοποί που επιδιώκονται με τη ρύθμιση της οποίας αποτελεί μέρος (βλ. αποφάσεις της 17ης Νοεμβρίου 1983, 292/82, Merck, Συλλογή 1983, σ. 3781, 3792, και της 21ης Φεβρουαρίου 1984, 337/82, St. Nikolaus Brennerei, Συλλογή 1984, σ. 1051, 1062).

134 Εν προκειμένω, η έκφραση "διαίρεση της Γερμανίας" αναφέρεται ιστορικά στη χάραξη της διαχωριστικής γραμμής μεταξύ των δύο ζωνών, το 1948. Συνεπώς, τα "οικονομικά μειονεκτήματα που προκαλούνται από τη διαίρεση αυτή" είναι κατ' ανάγκην τα οικονομικά μειονεκτήματα που προκλήθηκαν από την απομόνωση την οποία δημιούργησε η χάραξη ή η διατήρηση αυτής της μεθορίου, όπως, π.χ., η περίκλειση ορισμένων περιοχών (βλ. απόφαση Daimler-Benz), η αποκοπή των οδών συγκοινωνίας (βλ. απόφαση Tettau), ή ακόμη η απώλεια των φυσικών αγορών διαθέσεως ορισμένων επιχειρήσεων, που έχουν, ως εκ τούτου, ανάγκη υποστηρίξεως, είτε για να μπορέσουν να προσαρμοσθούν στις νέες συνθήκες, είτε για να μπορέσουν να υπερπηδήσουν αυτό το μειονέκτημα (βλ. σχετικώς, αλλά σε σχέση προς το άρθρο 70, τέταρτο εδάφιο, της Συνθήκης ΕΚΑΧ, προαναφερθείσα απόφαση Barbara Erzbergbau κ.λπ. κατά Ανωτάτης Αρχής, σ. 409).

135 Αντιθέτως, η αντίληψη των προσφευγόντων και της Γερμανικής Κυβερνήσεως, κατά την οποία το άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης καθιστά δυνατή την πλήρη αντιστάθμιση της αδιαμφισβήτητης οικονομικής καθυστερήσεως των νέων [ομόσπονδων κρατών], έως ότου φτάσουν αυτά ένα επίπεδο αναπτύξεως ανάλογο με εκείνο των παλαιών [ομόσπονδων κρατών], παραγνωρίζει τόσο τον εξαιρετικό χαρακτήρα αυτής της διατάξεως όσο και την αλληλουχία στην οποία εντάσσεται και τους σκοπούς τους οποίους υπηρετεί.

136 Πράγματι, τα οικονομικά μειονεκτήματα από τα οποία πάσχουν

5 — Απόφαση 92/465/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 14ης Απριλίου 1992, σχετικά με ενίσχυση που χορηγήθηκε από το κρατίδιο του Βερολίνου στην Daimler-Benz (ΕΕ 1992, L 263, σ. 15).

6 — Απόφαση της Επιτροπής, της 13ης Απριλίου 1994, περί ενισχύσεως σε παραγωγούς πορσελάνης και δοχείων από γυαλί εγκατεστημένους στο Tettau (ΕΕ 1994, C 178, σ. 24).

συνολικά τα νέα [ομόσπονδα κράτη] δεν προκλήθηκαν από τη διαίρεση της Γερμανίας, κατά την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης. Η διαίρεση της Γερμανίας, αυτή καθαυτή, περιθωριακές μόνον επιπτώσεις είχε στην οικονομική ανάπτυξη της μιας ή της άλλης ζώνης, τις οποίες άλλωστε επηρέασε αρχικά εξ ίσου, και δεν εμπόδισε την οικονομία των παλαιών [ομόσπονδων κρατών] να αναπτυχθεί ευνοϊκά στη συνέχεια.

137 Διαπιστώνεται, συνεπώς, ότι οι διαφορές αναπτύξεως μεταξύ παλαιών και νέων [ομόσπονδων κρατών] εξηγούνται από άλλους λόγους, και όχι από τη διαίρεση της Γερμανίας αυτή καθαυτή, και ιδίως από τα διαφορετικά πολιτικοοικονομικά καθεστώτα που εγκαθιδρύθηκαν σε κάθε κράτος εκατέρωθεν της μεθορίου.

138 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει επίσης ότι η Επιτροπή δεν υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο λέγοντας γενικά, στην ενότητα Χ, τρίτη παράγραφος, της [επίμαχης αποφάσεως], ότι η παρέκκλιση του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης δεν πρέπει να εφαρμόζεται σε περιφερειακές ενισχύσεις για νέα επενδυτικά προγράμματα και ότι οι παρεκκλίσεις του άρθρου 92, παράγραφος 3, στοιχεία α' και γ', της Συνθήκης και το κοινοτικό πλαίσιο αρκούν προς αντιμετώπιση των προβλημάτων που τίθενται στα νέα ομόσπονδα κράτη».

12. Με την απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 2000, Γερμανία κατά Επιτροπής [7], το Δικαστήριο ερμήνευσε το άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης με τον ίδιο τρόπο, χρησιμοποιώντας την ίδια σχεδόν διατύπωση. Το Δικαστήριο απέδωσε, άλλωστε, μεγαλύτερη απ' ό,τι το Πρωτοδικείο σημασία στη γεωγραφική πλευρά της διαιρέσεως, δεδομένου ότι η σκέψη 54 της αποφάσεως αυτής, που μπορεί να παραλληλιστεί προς την πρώτη περίοδο της σκέψεως 136 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως, έχει ως εξής:

«Συγκεκριμένα, τα οικονομικά μειονεκτήματα από τα οποία πάσχουν συνολικά τα νέα ομόσπονδα κράτη δεν προκλήθηκαν ευθέως από τη *γεωγραφική* διαίρεση της Γερμανίας, κατά την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης» [8].

13. Οι αναιρεσείοντες και η Γερμανική Κυβέρνηση εμμένουν πάντως στην άποψή τους ότι η ερμηνεία αυτή είναι εσφαλμένη και υπερβολικά στενή.

14. Θα εξετάσω τα διάφορα επιχειρήματα που προβάλλουν επ' αυτού.

7 — C-156/98, Συλλογή 2000, σ. I-6857, σκέψεις 46 έως 56.

8 — Η υπογράμμιση δική μου.

1. Ερμηνεία της διατυπώσεως της διατάξεως

15. Σύμφωνα με τους αναιρεσείοντες και τη Γερμανική Κυβέρνηση, το Πρωτοδικείο παρερμήνευσε τη διατύπωση του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης, καθόσον στήριξε την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση σε μια ερμηνεία της έννοιας «διαίρεση της Γερμανίας» βασιζόμενη σε κριτήρια που άπτονται άμεσα των φυσικών συνόρων και/ή των μεταφορών.

16. Κατά την άποψή τους, υπό την έννοια «διαίρεση της Γερμανίας», στο πλαίσιο διατάξεως αφορώσας την αντιστάθμιση οικονομικών μειονεκτημάτων, νοείται, κατά κοινή αντίληψη, η διαίρεση της Γερμανίας σε δύο χωριστά οικονομικά και πολιτικά συστήματα.

17. Προς στήριξη της ερμηνείας αυτής, οι αναιρεσείοντες και η Γερμανική Κυβέρνηση παραπέμπουν επίσης στο πρωτόκολλο σχετικά με το εσωτερικό εμπόριο στη Γερμανία, το οποίο περιέχει επίσης τον όρο «διαίρεση της Γερμανίας».

18. Η Επιτροπή υποστηρίζει ότι, βάσει των άρθρων 42, παράγραφος 2, και 118 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, που απαγορεύουν την προβολή των λόγων κατά τη δίκη, οι αναιρεσείοντες δεν δικαιούνται να επικαλεστούν το πρωτόκολλο σχετικά με το εσωτερικό εμπόριο στη Γερμανία. Δεν συμμερίζομαι την άποψη αυτή, διότι θεωρώ ότι η παραπομπή στο εν λόγω πρωτόκολλο δεν αποτελεί νέο λόγο των αναιρεσειόντων, αλλά επιχείρημα προς στήριξη ενός λόγου που είχε ήδη προβληθεί πρωτοδίκως.

19. Εν πάση περιπτώσει, όσον αφορά το πρωτόκολλο αυτό, οι ίδιοι οι αναιρεσείοντες εξηγούν ότι «[δ]εδομένου ότι το 1957 η σύναψη της Συνθήκης ΕΟΚ συνοδευόταν και από την ελπίδα επιγενόμενης πτώσεως του τείχους, τα συμβαλλόμενα κράτη μερίμνησαν ώστε, όσον αφορά την κυκλοφορία των εμπορευμάτων μεταξύ των δύο κρατών της Γερμανίας, ο καθορισμός των *εξωτερικών τελωνειακών συνόρων του εδάφους της Κοινότητας* να μην παρακωλύει με δυσανάλογο τρόπο τις ανταλλαγές εμπορευμάτων που εξακολουθούσαν να υφίστανται την περίοδο εκείνη μεταξύ των δύο οικονομικών ζωνών» [9].

20. Επομένως, δεν αποδόθηκε σημασία στην ύπαρξη δύο διαφορετικών οικονομικών και πολιτικών συστημάτων, αλλά στην ύπαρξη συνόρου μεταξύ των δύο τμημάτων της Γερμανίας, το οποίο, χωρίς να καταστεί λιγότερο επαχθές από το εν λόγω πρωτόκολλο, αποτέλεσε ένα από τα συνήθη εξωτερικά σύνορα της Κοινότητας.

21. Οι αναιρεσείοντες παραπέμπουν επίσης σε διάφορες άλλες πράξεις για να αποδείξουν ότι η έννοια «διαίρεση της Γερμανίας»

9 — Η υπογράμμιση δική μου.

πρέπει να θεωρηθεί συνώνυμη των διαφορών που υφίστανται μεταξύ αντιφατικών οικονομικών και πολιτικών συστημάτων. Πρόκειται, ειδικότερα, περί της αποφάσεως της 5ης Ιουλίου 1994, Αναστασίου κ.λπ.[10], η οποία αφορούσε την «de facto διχοτόμηση του εδάφους της Κύπρου»[11], περί της απαντήσεως στο υπ' αριθ. 2654/85 γραπτό ερώτημα του κ. Pordea, μέλους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου[12], στην οποία γίνεται λόγος για τη «διαίρεση της Ευρώπης», περί της εκθέσεως του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τα συμπεράσματα των συνεδριάσεων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Λουξεμβούργου της 21ης Νοεμβρίου και της 12ης και 13ης Δεκεμβρίου 1997[13], που κάνει λόγο για τη «διάσπαση της Ευρώπης» και περί του προοιμίου της Συνθήκης του Μάαστριχτ που αναφέρει τη «διαίρεση της ευρωπαϊκής ηπείρου».

22. Όπως πάντως ορθώς επισημαίνει η Επιτροπή, οι πράξεις αυτές δεν αποτελούν ερμηνεία του όρου «διαίρεση της Γερμανίας» που χρησιμοποιείται στο άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης. Επομένως, δεν ασκούν επιρροή στην επίλυση της υπό κρίση διαφοράς.

23. Ωστόσο, συμμερίζομαι την άποψη των αναιρεσειόντων και της Γερμανικής Κυβερνήσεως ότι η ύπαρξη ενδογερμανικού συνόρου και η ύπαρξη δύο διαφορετικών πολιτικοοικονομικών συστημάτων συνδέονται στενά μεταξύ τους. Η σημαντικότερη διαφορά μεταξύ των δύο αυτών συστημάτων έγκειται σαφώς στο γεγονός ότι η διέλευση μέσω του ενδογερμανικού συνόρου ήταν, πέραν των ανοιγμάτων που προέβλεψε το πρωτόκολλο σχετικά με το εσωτερικό εμπόριο στη Γερμανία, δυσχερέστερη απ' ό,τι, για παράδειγμα, μέσω της γερμανοελβετικής μεθορίου. Το σύνορο αυτό διέκοψε, εξάλλου, τους δεσμούς που είχαν δημιουργηθεί μεταξύ των εν λόγω περιοχών κατά την περίοδο στην οποία αποτελούσαν μέρος ενός ενιαίου κράτους. Τα οικονομικά μειονεκτήματα που απέρρεαν από την ύπαρξη του εν λόγω συνόρου ήταν, επομένως, ιδιαιτέρως σοβαρά.

24. Φρονώ, πάντως, ότι η σκέψη 134 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως συνάδει απολύτως με την ερμηνεία αυτή. Δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι το Πρωτοδικείο αναφερόταν μόνο στα φυσικά σύνορα, καθόσον μνημονεύει την περίκλειση ορισμένων περιοχών, την αποκοπή των οδών συγκοινωνίας και την απώλεια των φυσικών αγορών διαθέσεως ορισμένων επιχειρήσεων, ήτοι γεγονότα που μπορούν να εξηγηθούν μόνο διά της υπάρξεως δύο διαφορετικών πολιτικοοικονομικών συστημάτων, διότι δεν συντελούνται σε «κανονικά» σύνορα, όπως η γερμανοελβετική μεθόριος.

25. Με τις σκέψεις 134 και 135 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, το Πρωτοδικείο αντέταξε, αφενός, τις συνέπειες της δημιουργίας του εν λόγω πολιτικοοικονομικού συνόρου και, αφετέρου, τις οικονομικές καθυστερήσεις που επέφερε η πολιτική που εφάρμοσαν οι ηγέτες της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας.

10 — C-432/92, Συλλογή 1994, σ. I-3087.

11 — Προπαρατεθείσα απόφαση Αναστασίου κ.λπ., σκέψη 37.

12 — ΕΕ 1988, C 236, σ. 4.

13 — ΕΕ 1998, C 14, σ. 180.

26. Αυτές τις οικονομικές καθυστερήσεις επικαλούνται οι αναιρεσείοντες και η Γερμανική Κυβέρνηση για να δικαιολογήσουν την εφαρμογή του άρθρου 92, παράγραφος 1, στοιχείο γ', της Συνθήκης.

27. Κατόπιν αυτού, θα επιχειρήσω να ερμηνεύσω την έννοια του όρου «οικονομικ[ά] μειονεκτ[ήματα] *που προκαλούνται* από τη *διαίρεση* αυτή» [14], την οποία χρησιμοποιεί η οικεία διάταξη.

28. Ο όρος αυτός δημιουργεί αναμφισβήτητα μια σχέση αιτιώδους συνάφειας μεταξύ των «οικονομικών μειονεκτημάτων» και της «δια[ιρέσεως] της Γερμανίας».

29. Πρέπει πάντως να γίνει δεκτό ότι, από την άρση της εν λόγω διαιρέσεως και εφεξής, ο όρος αυτός, που διατηρείται στις Συνθήκες του Μάαστριχτ και του Άμστερνταμ, πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι αφορά τις *συνέπειες* της εν λόγω διαιρέσεως.

30. Μπορεί ωστόσο να θεωρηθεί, ομοίως, ότι με τον όρο αυτό νοούνται οι «ενισχύσεις που είναι αναγκαίες για την αντιστάθμιση των οικονομικών μειονεκτημάτων, τα οποία μπορούν να προκληθούν από το πολιτικοοικονομικό σύστημα που ίσχυε στο έδαφος των νέων ομόσπονδων κρατών πριν από την άρση της εν λόγω διαιρέσεως»; Μ' αυτόν ακριβώς τον τρόπο θεωρώ ότι μπορεί να συνοψιστεί η άποψη της Γερμανικής Κυβερνήσεως.

31. Κατά τη δική μου άποψη, αν το σημείο γ', του άρθρου 92, παράγραφος 2, της Συνθήκης ερμηνευθεί κατ' αυτόν τον τρόπο, μεταβάλλεται ουσιαστικώς το πεδίο εφαρμογής του. Η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ του «οικονομικού μειονεκτήματος» και της «διαιρέσεως της Γερμανίας» θα καθίστατο υπερβολικά έμμεση.

32. Μια διάταξη που, όπως δέχονται οι αναιρεσείοντες και η Γερμανική Κυβέρνηση, κατέστη εφαρμοστέα στην εκ νέου ενιαία Γερμανία με μοναδικό κριτήριο την αρχή του μεταβλητού πεδίου εφαρμογής των συνθηκών σε περιφερειακό επίπεδο δεν μπορεί να τροποποιηθεί, ούτε ως προς την έκτασή της ούτε ως προς το περιεχόμενό της, απλώς εξαιτίας της σχεδόν αυτόματης αυτής επεκτάσεως του πεδίου εφαρμογής της.

33. Συνεπώς, δεν είναι δυνατόν να δοθεί τώρα στην επίμαχη διάταξη η έννοια ότι καλύπτει περιπτώσεις που δεν αποτελούν άμεσες συνέπειες της προγενέστερης υπάρξεως ενδογερμανικού συνόρου, αλλά αποτελούν, σε μεγάλο βαθμό, το αποτέλεσμα συγκεκριμένων επιλογών οικονομικής πολιτικής στις οποίες προέβησαν οι πρώην αρχές της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας.

14 — Η υπογράμμιση δική μου.

34. Αν γινόταν δεκτή η αντίθετη άποψη, αυτό θα σήμαινε ότι η διαίρεση της Γερμανίας θα μπορούσε να δικαιολογήσει τη χορήγηση ενισχύσεων για τη δημιουργία σε αναξιοποίητη ζώνη νέας βιομηχανίας, σε μια περιοχή που ήταν ανέκαθεν αμιγώς γεωργική, για τον λόγο ότι, αν η περιοχή αυτή είχε αποτελέσει νωρίτερα τμήμα της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, είναι βέβαιο ότι θα είχε ήδη προ πολλού αναπτυχθεί βιομηχανία στο έδαφός της.

35. Είναι γεγονός ότι η Γερμανική Κυβέρνηση αμφισβητεί το ότι είχε πρόθεση να επεκταθεί τόσο πολύ στον συλλογισμό της. Επιτρέψτε μου να παραθέσω στο σημείο αυτό ένα απόσπασμα του υπομνήματος απαντήσεως που υπέβαλε η Γερμανική Κυβέρνηση στην εκκρεμή ενώπιον του Δικαστηρίου υπόθεση Γερμανία κατά Επιτροπής (C-301/96), στο οποίο επισημαίνει ότι «ανέκαθεν τόνιζε την άποψή της ότι ορισμένα μόνο σχέδια ανοικοδομήσεως της Ανατολικής Γερμανίας αφορούσαν τη ρήτρα διαιρέσεως, ήτοι τα σχέδια που πληρούν τις ουσιαστικές προϋποθέσεις του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης ΕΚ (νυν, κατόπιν τροποποιήσεως, άρθρου 87 ΕΚ), πράγμα το οποίο πρέπει να εξακριβώνεται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση» [15].

36. Όταν όμως πρόκειται περί του καθορισμού των «ουσιαστικών προϋποθέσεων», η Γερμανική Κυβέρνηση απορρίπτει κάθε κριτήριο σχετικό με τα παλαιά σύνορα και αναφέρεται μόνο στην οικονομική και τεχνολογική καθυστέρηση που σημειώθηκε στην πρώην Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας στο σύνολό της.

37. Δεν είναι όμως δυνατόν να ισχύουν και τα δύο. Η μια πιθανότητα είναι ότι «η οικονομική κατάσταση της Ανατολικής Γερμανίας το 1996 είναι από πολλές απόψεις παρεμφερής, για παράδειγμα, προς την κατάσταση της Ελλάδας ή της Πορτογαλίας» [16]. Στην περίπτωση αυτή, δεν αντιλαμβάνομαι γιατί τα λίγο πιο περιοριστικά κριτήρια του άρθρου 92, παράγραφος 3, στοιχείο γ', της Συνθήκης θα έπρεπε να εφαρμοσθούν στην Ελλάδα ή την Πορτογαλία και όχι στην Ανατολική Γερμανία. Η ύπαρξη στη Συνθήκη ρήτρα διαιρέσεως δεν αρκεί, αφ' εαυτής, ως εξήγηση. Συγκεκριμένα, δεν μπορώ να φανταστώ ότι οι διαπραγματευτές της Συνθήκης είχαν πρόθεση να δικαιολογήσουν, διά της ρήτρας αυτής, διαφορετική αντιμετώπιση δύο όμοιων καταστάσεων.

38. Η άλλη πιθανότητα είναι ότι «υφίστατο ουσιώδης διαφορά μεταξύ των σχεδίων ανοικοδομήσεως ενός παλαιού βιομηχανικού τοπίου που υπήρχε ήδη πριν από το 1945 — η παλαιά αυτοκινητοβιομηχανική περιοχή της Σαξονίας γύρω από τις περιοχές Mosel και Chemnitz αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα! — και της γενικής στηρίξεως που παρασχέθηκε στις μέχρι σήμερα λιγότερο αναπτυγμένες αυτές περιοχές της Κοινότητας, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 92, παράγραφος 3, ΕΚ» [17].

39. Στην περίπτωση αυτή, είναι ακόμη δυσκολότερο να αντιληφθώ γιατί πρέπει να τύχουν ευνοϊκότερης μεταχειρίσεως, από πλευράς κρατικών ενισχύσεων, περιοχές που βρίσκονται αρκετά κοντά στο κέντρο της Ευρώπης, στις οποίες υπήρχε ήδη πριν από την άρση της διαιρέσεως της Γερμανίας ειδικευμένο εργατικό δυναμικό, εγκαταστάσεις παραγωγής και σιδηροδρομικές και οδικές

15 — Σημείο 15 του υπομνήματος απαντήσεως που υποβλήθηκε στο πλαίσιο της εν λόγω υποθέσεως.

16 — Όπ.π.

17 — Όπ.π. Η υπογράμμιση από τη Γερμανική Κυβέρνηση.

συνδέσεις, έναντι περιοχών που βρίσκονταν σε μειονεκτική θέση επειδή βρίσκονταν στην περιφέρεια της Κοινότητας και στις οποίες ουδέποτε σημειώθηκε βιομηχανική ανάπτυξη.

40. Στο πλαίσιο της ερμηνείας της διατυπώσεως του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης, δεν είναι επίσης δυνατόν να μην αποδώσω σημασία στον όρο «*ορισμέν[ων]* περιοχ[ών] [...] *οι οποίες θίγονται*», τον οποίο χρησιμοποιεί η εν λόγω διάταξη [18].

41. Το Πρωτοδικείο διαπίστωσε, με τη σκέψη 135 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως, ότι οι αναιρεσείοντες και η Γερμανική Κυβέρνηση εξέφρασαν ενώπιόν του την «αντίληψη [...] κατά την οποία το άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης καθιστά δυνατή την πλήρη αντιστάθμιση της αδιαμφισβήτητης οικονομικής καθυστερήσεως των *νέων ομόσπονδων κρατών*, έως ότου φτάσουν αυτά ένα επίπεδο αναπτύξεως ανάλογο με εκείνο των παλαιών ομόσπονδων κρατών» [19].

42. Η άποψη αυτή επιβεβαιώθηκε επίσης με τα υπομνήματα που κατατέθηκαν στο πλαίσιο των υπό κρίση αιτήσεων αναιρέσεως.

43. Η αντίληψη αυτή οδηγεί αναπόφευκτα στο συμπέρασμα ότι ζημιωθείσα περιοχή, κατά την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης, είναι η συνολική επικράτεια της πρώην Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας, καθόσον ολόκληρη η επικράτεια αυτή υπέστη οικονομική καθυστέρηση. Κατά συνέπεια, οποιαδήποτε ενίσχυση χορηγούμενη σε οποιαδήποτε επιχείρηση ή οργανισμό εγκατεστημένο στην εν λόγω επικράτεια εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της ρήτρας διαιρέσεως.

44. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, πάντως, η Γερμανική Κυβέρνηση διευκρίνισε στο Δικαστήριο, κατόπιν σχετικού ερωτήματος που της υποβλήθηκε, ότι δεν συμφωνούσε με μια τόσο ευρεία ερμηνεία και ότι οι οικείες περιοχές ήταν οι περιοχές Mosel και Chemnitz. Η τελευταία αυτή ερμηνεία είναι, κατά την άποψή μου, η μόνη συμβατή προς το περιεχόμενο της εν λόγω ρήτρας.

45. Συγκεκριμένα, πριν από την επανένωση, ουδέποτε είχε θεωρηθεί ότι όλες οι περιοχές ή επιχειρήσεις της Δυτικής Γερμανίας μπορούσαν να καλυφθούν από την εν λόγω ρήτρα.

46. Επομένως, θα ήταν δυνατό να θεωρηθεί ότι οι περιοχές Mosel και Chemnitz είχαν υποστεί «οικονομικά μειονεκτήματα *που προκλήθηκαν* από τη διαίρεση της Γερμανίας» μόνον αν η ύπαρξη πολιτικοοικονομικών συνόρων μεταξύ των δύο τμημάτων της Γερμανίας είχε παρακωλύσει την οικονομική τους ανάπτυξη κατά τέτοιο τρόπο ώστε απομονώθηκαν σε σχέση με άλλες περιοχές

18 — Η υπογράμμιση δική μου.
19 — Η υπογράμμιση δική μου.

της πρώην Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας (ή τουλάχιστο σε σχέση με τις περιοχές που δεν είχαν θιγεί από τα σύνορα κατά τον ίδιο τρόπο με αυτές).

47. Οι περιοχές Mosel και Chemnitz βρίσκονται όμως σε απόσταση μεγαλύτερη των 100 χλμ. από το παλαιό ενδογερμανικό σύνορο και, όχι μόνον η οικονομική τους ανάπτυξη δεν παρακωλύθηκε περισσότερο από ό,τι άλλων περιοχών, αλλά, «μετά την περίοδο 1945 έως 1949, [...] γνώρισαν αξιόλογη ανάκαμψη σε σχέση με την κατάσταση του κομμουνιστικού οικονομικού συστήματος»[20], όπως επισημαίνει η ίδια η Γερμανική Κυβέρνηση.

48. Βάσει των προεκτεθέντων, θεωρώ ότι το Πρωτοδικείο δεν προέβη σε εσφαλμένη ερμηνεία των διατάξεων του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης.

2. Ερμηνεία από πλευράς πρακτικής αποτελεσματικότητας της διατάξεως

49. Οι προεκτεθείσες σκέψεις συνδέονται στενώς με το ζήτημα της διατηρήσεως της πρακτικής αποτελεσματικότητας του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης, το οποίο θα ήθελα, κατά συνέπεια, να εξετάσω πριν από τα λοιπά επιχειρήματα των αναιρεσειόντων.

20 — Σημείο 25 του δικογράφου της προσφυγής στην προαναφερθείσα υπόθεση C-301/96.

50. Οι αναιρεσείοντες και η Γερμανική Κυβέρνηση συμφωνούν με τη διαπίστωση στην οποία προέβη το Πρωτοδικείο με τη σκέψη 131 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως, σύμφωνα με την οποία η ισχύς και η πρακτική αποτελεσματικότητα των κανόνων του κοινοτικού δικαίου δεν επιτρέπουν να θεωρηθεί το άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης ως διάταξη που κατέστη κενή περιεχομένου μετά την επανένωση της Γερμανίας.

51. Υποστηρίζουν, ωστόσο, ότι η ερμηνεία που περιέχει η σκέψη 134 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως δεν συμβιβάζεται με το ότι το άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης εξακολούθησε να υφίσταται μετά την επανένωση. Επομένως, η διάταξη αυτή προορίζεται να εφαρμοσθεί, όπως επισημαίνει το Πρωτοδικείο, μόνο στα μειονεκτήματα που προκλήθηκαν από την περίκλειση ορισμένων περιοχών, την αποκοπή των οδών συγκοινωνίας ή την απώλεια των φυσικών αγορών διαθέσεως στην Ανατολική Γερμανία.

52. Λαμβανομένου υπόψη ότι τα συμβαλλόμενα μέρη γνώριζαν ότι οι άμεσες αυτές συνέπειες της χαράξεως φυσικής μεθορίου μεταξύ Δυτικής και Ανατολικής Γερμανίας θα αίρονταν ταχύτατα μετά την επανένωση, η ερμηνεία του Πρωτοδικείου θα ήταν ορθή μόνον αν αυτό προσήπτε στα κράτη που συνήψαν τη Συνθήκη του Άμστερνταμ την πρόθεση να διατηρήσουν, υπό τη μορφή του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης, μια διάταξη που απώλεσε το νόημά της και στερείται πεδίου εφαρμογής. Δεδομένου ότι με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ αναθεωρήθηκαν σε βάθος πολυάριθμες διατάξεις της Συνθήκης ΕΚ, δεν θα ήταν καθόλου ρεαλιστικό να αποδοθεί τέτοια πρόθεση στα συμβαλλόμενα κράτη.

53. Συναφώς, επιβάλλεται η διαπίστωση, πρώτον, ότι η επίμαχη διάταξη δεν στερήθηκε πεδίου εφαρμογής. Συγκεκριμένα, όπως υπενθύμισε το Πρωτοδικείο με τη σκέψη 131 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως, το άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης εφαρμόστηκε δύο ακόμη φορές μετά την επανένωση της Γερμανίας, ήτοι στην περίπτωση της αποφάσεως Daimler-Benz, που εκδόθηκε στις 14 Απριλίου 1992, και της αποφάσεως Tettau, που εκδόθηκε στις 13 Απριλίου 1994. Η διάταξη, όπως ερμηνεύθηκε από το Πρωτοδικείο, εξακολούθησε, κατά συνέπεια, να έχει πρακτική αποτελεσματικότητα ακόμη και μετά την επανένωση της Γερμανίας.

54. Είναι γεγονός ότι, μεταξύ του 1994 και του 1997 κατά τη διάρκεια του οποίου υπογράφηκε η Συνθήκη του Άμστερνταμ, η διάταξη δεν είχε εφαρμοστεί. Ωστόσο, αυτό εξακολουθεί να μην αποδεικνύει ότι οι διαπραγματευτές της Συνθήκης του Άμστερνταμ διατήρησαν σε ισχύ στη Συνθήκη αυτή μια διάταξη που είχε απολέσει το νόημά της.

55. Πράγματι, το 1997, τρία έτη μετά το τελευταίο περιστατικό, δεν αποκλειόταν το ενδεχόμενο να ανακύψουν και άλλα προβλήματα αυτού του είδους, καίτοι οι πιθανότητες ήταν πολύ μικρές.

56. Δεύτερον, πρέπει να προσθέσω ότι η αρχή της πρακτικής αποτελεσματικότητας μιας κοινοτικής διατάξεως δεν απαγορεύει το ενδεχόμενο η διάταξη αυτή να εφαρμόζεται όλο και σπανιότερα και, τελικώς, να μην εφαρμόζεται καθόλου. Η Γερμανική Κυβέρνηση αναγνωρίζει, άλλωστε, ότι οι περιπτώσεις εφαρμογής του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης θα είναι όλο και σπανιότερες.

57. Η αρχή της πρακτικής αποτελεσματικότητας δεν μπορεί, πράγματι, να να θεωρηθεί ως μέσο που έχει ως σκοπό να διατηρήσει σε ισχύ μια διάταξη της οποίας οι προϋποθέσεις εφαρμογής είναι τέτοιες ώστε με την πάροδο του χρόνου καμία περίπτωση δεν εμπίπτει πια στο πεδίο εφαρμογής της. Αν ίσχυε αυτό, η πρακτική αποτελεσματικότητα θα καθίστατο πρόφαση για να αποκτήσει η εν λόγω διάταξη ένα νόημα που δεν είχε ποτέ.

58. Κατά την άποψή μου πάντως, η ρήτρα διαιρέσεως δεν είχε ποτέ την έννοια ρήτρας περιφερειακής αναπτύξεως, που αποτελεί, κατά κάποιον τρόπο, σύνθεση των σημείων α' και γ' του άρθρου 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης, αλλά, αφενός, είναι απαλλαγμένη από τον περιορισμό που προβλέπει το σημείο γ' και, αφετέρου, η Επιτροπή δεν μπορεί να επικρίνει την επίκλησή της, σε περίπτωση πρόδηλης καταχρήσεως.

59. Επομένως, δεν είναι δυνατό να δόθηκε στην εν λόγω διάταξη η έννοια αυτή για τον μοναδικό λόγο ότι διατηρήθηκε σε ισχύ στις Συνθήκες του Μάαστριχτ και του Άμστερνταμ, οι οποίες υπογράφηκαν μετά την άρση της διαιρέσεως της Γερμανίας. Φρονώ, συγκεκριμένα, ότι δεν μπορεί να προβλεφθεί μια τόσο σημαντική μεταβολή του περιεχομένου ενός κειμένου. Αν αυτή ήταν η πρόθεση της Διακυβερνητικής Διασκέψεως, θα

έπρεπε, τουλάχιστον, να είχε θεσπίσει ένα ερμηνευτικό πρωτόκολλο, να το προσαρτήσει στη Συνθήκη του Άμστερνταμ και να το υποβάλει στο Κοινοβούλιο προς κύρωση.

3. Ιστορική ερμηνεία

60. Στο πλαίσιο των προεκτεθέντων, κατέστησα όντως σαφές ότι συμμερίζομαι την ιστορική ερμηνεία που έδωσε το Πρωτοδικείο στην επίμαχη ρήτρα. Για να εκθέσω πλήρως την άποψή μου, πρέπει, ωστόσο, να εξετάσω τις αντιρρήσεις που προβάλλουν οι αναιρεσείοντες και η Γερμανική Κυβέρνηση όσον αφορά την εν λόγω ερμηνεία.

α) Οι δηλώσεις του 1957

61. Οι αναιρεσείοντες παραπέμπουν, καταρχάς, στις δηλώσεις στις οποίες προέβη η Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση το 1957 όσον αφορά τις συνθήκες για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας, οι οποίες αναφέρουν, μεταξύ άλλων, ότι «[ο]ι συνθήκες λαμβάνουν υπόψη την απαίτηση αυτή [να ενισχύσουν τους εσωτερικούς και εξωτερικούς δεσμούς της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας με τους Γερμανούς της σοβιετικής ζώνης και να υποστηρίξουν τη θέση του Βερολίνου], προβλέποντας διάφορες ειδικές διατάξεις προς όφελος του Βερολίνου και των περιοχών που θίγονται από τη διαίρεση της Γερμανίας καθώς και ένα πρωτόκολλο για το εσωτερικό εμπόριο στη Γερμανία».

62. Όπως πάντως ορθώς επισημαίνει η Επιτροπή, πρόκειται για μονομερείς και εσωτερικές διευκρινίσεις εκ μέρους κράτους μέλους, οι οποίες δεν είναι ικανές να ερμηνεύσουν ορθώς erga omnes μια διάταξη του κοινοτικού δικαίου. Εξάλλου, οι εν λόγω δηλώσεις απλώς επαναλαμβάνουν τη διατύπωση του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης και, συνεπώς, δεν συμβάλλουν στην ερμηνεία της διατάξεως αυτής.

β) Η περίπτωση του Saarland

63. Οι αναιρεσείοντες και η Γερμανική Κυβέρνηση παραπέμπουν, στη συνέχεια, στην απόφαση για το Saarland, για την οποία το Πρωτοδικείο έκρινε, με τη σκέψη 147 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως, τα εξής:

«Όσο για την απόφαση για το Saarland, κανένας διάδικος δεν την προσκόμισε ούτε ζήτησε να προσκομιστεί στο πλαίσιο της παρούσας διαδικασίας. Οι προσφεύγοντες δεν απέδειξαν ότι η απόφαση εκείνη αντανακλά διαφορετική θεώρηση της Επιτροπής κατά το παρελθόν, ούτε ότι η θεώρηση αυτή, αληθής υποτιθέμενη, ήταν ικανή να θίξει το κύρος των νομικών εκτιμήσεων τις οποίες διατύπωσε το 1996».

64. Στο πλαίσιο αυτό, η Volkswagen και η VW Sachsen προσάπτουν, καταρχάς, στο

Πρωτοδικείο ότι προσέβαλε το άρθρο 64, παράγραφος 2, στοιχείο β', του Κανονισμού Διαδικασίας του Πρωτοδικείου, διότι παρέλειψε να διατάξει την Επιτροπή να προσκομίσει αντίγραφο της εν λόγω αποφάσεως.

65. Σύμφωνα με τους αναιρεσείοντες, το Πρωτοδικείο έπρεπε να είχε προσφύγει σε ένα τέτοιο μέτρο οργανώσεως της διαδικασίας, δεδομένου ότι η Επιτροπή διαψεύστηκε στην πρωτοβάθμια δίκη όσον αφορά την εν λόγω απόφαση. Αφενός, η Επιτροπή είχε αναγνωρίσει, με το υπόμνημα αντικρούσεως, ότι η απόφαση για το Saarland στηριζόταν στο άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης, ενώ, αφετέρου, είχε επισημάνει, με το υπόμνημα ανταπαντήσεως, ότι από τη διατύπωση της αποφάσεως, όπως αυτή είχε δημοσιευθεί [21], δεν προέκυπτε ότι η εν λόγω απόφαση δεν στηρίχθηκε στο άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο β', της Συνθήκης.

66. Κατά την άποψή μου, αρκεί η διαπίστωση ότι το Πρωτοδικείο είναι το μόνο αρμόδιο να κρίνει επί της ενδεχόμενης ανάγκης συμπληρώσεως των πληροφοριακών στοιχείων που διαθέτει στις υποθέσεις των οποίων επιλαμβάνεται [22]. Εξάλλου, η Volkswagen και η VW Sachsen δεν ζήτησαν σε κανένα στάδιο της πρωτοβάθμιας διαδικασίας από το Πρωτοδικείο τη λήψη μέτρων οργανώσεως της διαδικασίας συνισταμένων, εν προκειμένω, στην έκδοση αποφάσεως για το Saarland, μολονότι διέθεταν τη δυνατότητα αυτή «σε κάθε στάδιο της διαδικασίας» [23]. Συνεπώς, το επιχείρημά τους ότι το Πρωτοδικείο υποχρεούνταν να προβεί στη λήψη τέτοιου μέτρου δεν μπορεί να γίνει δεκτό.

67. Ακολούθως, επί της ουσίας, οι αναιρεσείοντες και η Γερμανική Κυβέρνηση υποστηρίζουν ότι από την περίπτωση του Saarland προκύπτει ότι το άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης δεν ερμηνεύθηκε από την Επιτροπή απλώς ως κανόνας σχετικός με την αντιστάθμιση των μειονεκτημάτων που προκύπτουν ευθέως από τη χάραξη φυσικής μεθορίου μεταξύ της Ανατολικής και της Δυτικής Γερμανίας, αλλά και ως γενική διάταξη που προορίζεται να υπερπηδήσει τις οικονομικές συνέπειες της διαιρέσεως της Γερμανίας σε διαφορετικές οικονομικές ζώνες, όπως αυτή συντελέστηκε στο πλαίσιο της μεταπολεμικής ανασυγκροτήσεως.

68. Αντιθέτως προς την ενώπιον του Πρωτοδικείου διαδικασία, στο στάδιο αυτό έχω στη διάθεσή μου το οικείο κείμενο, το οποίο υπέβαλε ενώπιον του Δικαστηρίου η Γερμανική Κυβέρνηση στο πλαίσιο της παρούσας αναιρέσεως. Το κείμενο αυτό έχει τη μορφή εγγράφου του προέδρου της Επιτροπής προς τον Γερμανό Υπουργό Εξωτερικών. Το έγγραφο έχει ημερομηνία 14 Δεκεμβρίου 1964 και φέρει, ως ένδειξη του αντικειμένου του, τον τίτλο: «Ενισχύσεις για την άρση ορισμένων συνεπειών της διαιρέσεως της

21 — *Δελτίο της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας* 2-1965, σ. 33.

22 — Απόφαση της 10ης Ιουλίου 2001, C-315/99 P, Ismeri Europa κατά Επιτροπής (Συλλογή 2001, σ. I-5281, σκέψη 19).

23 — Άρθρο 64, παράγραφος 4, του Κανονισμού Διαδικασίας του Πρωτοδικείου.

Γερμανίας» («Beihilfen zur Beseitigung bestimmter Folgen der Teilung Deutschlands»). Το πρώτο μέρος του εγγράφου έχει ως εξής:

«Οι ενισχύσεις που αποσκοπούν στην άρση των συνεπειών που απορρέουν από τη διαίρεση της Γερμανίας αποτέλεσαν, στις 10 Ιουλίου 1963, αντικείμενο εμπεριστατωμένης πολυμερούς εξετάσεως εκ μέρους ομάδας εργασίας.

Η Επιτροπή έκρινε ότι τα προτεινόμενα μέτρα έπρεπε να τύχουν ιδιαίτερης μεταχειρίσεως, απλώς εξαιτίας του ειδικού χαρακτήρα τους, και ότι έπρεπε να επιλύσει, κατά προτεραιότητα, όλα τα ζητήματα που τίθενται στο πλαίσιο αυτό, ώστε να μπορέσει στη συνέχεια να επιληφθεί των γενικών ή περιφερειακών μέτρων.

Ενόψει των πρόσθετων στοιχείων που παρέσχε η Κυβέρνησή σας, η Επιτροπή κρίνει χρήσιμο να σας γνωστοποιήσει τα συμπεράσματά της:

1. Όσον αφορά μια πρώτη κατηγορία μέτρων, ήτοι:

— τις ενισχύσεις προς τους εκδοθέντες, τους πρόσφυγες και τα θύματα πολέμου ή καταστροφών οικισμών,

— τα μέτρα υπέρ ορισμένων περιοχών ευρισκομένων κατά μήκος της μεθορίου της Ανατολικής Γερμανίας [Zonenrandgebiete] (επιδοτήσεις επιτοκίων, έκτακτη απόσβεση των επενδύσεων, αντιστάθμιση του πρόσθετου κόστους μεταφοράς),

— τις ενισχύσεις που έχουν σκοπό να ληφθεί υπόψη η ιδιαίτερη κατάσταση του ομόσπονδου κράτους του Βερολίνου (εγγυήσεις έναντι δανείων, έκτακτη απόσβεση των επενδύσεων, μέτρα προς ενίσχυση της αποθεματοποιήσεως, μείωση του φόρου επί του εισοδήματος, αποζημίωση υπέρ των εργαζομένων που είναι κάτοικοι Βερολίνου, μερική επιστροφή ορισμένων τελών που καταβάλλονται στις αρχές τις σοβιετικής ζώνης, μερική έκπτωση από τον φόρο επί του κύκλου εργασιών υπέρ των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων και των ελεύθερων επαγγελμάτων),

— ενισχύσεις αποσκοπούσες στη διευκόλυνση της εκ νέου οικονομικής προσχωρήσεως του Saarland στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας

η Επιτροπή, εν όψει των στοιχείων που διαθέτει, συνήγαγε το συμπέρασμα ότι οι ενισχύσεις αυτές πληρούσαν τις προϋποθέσεις εφαρμογής των ακόλουθων εισαγουσών αποκλίσεις διατάξεων: του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο β', "ενισχύσεις για την επανόρθωση των ζημιών που προκαλούνται από θεομηνίες ή άλλα έκτακτα γεγονότα" ή του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', "ενισχύσεις προς την οικονομία

ορισμένων περιοχών της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, οι οποίες θίγονται από τη διαίρεση της Γερμανίας, κατά το μέτρο που είναι αναγκαίες για την αντιστάθμιση των οικονομικών μειονεκτημάτων που προκαλούνται από τη διαίρεση αυτή" [...]» [24].

69. Το κείμενο αυτό χρήζει των ακόλουθων παρατηρήσεων. Επιβάλλεται, πρώτον, η διαπίστωση ότι, στην πραγματικότητα, δεν πρόκειται περί «αποφάσεως για το Saarland», καθόσον γίνεται λόγος για όλα τα είδη μέτρων ή ενισχύσεων που μπορούν να συνδεθούν με τις συνέπειες του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ή με τη διαίρεση της Γερμανίας. Δεύτερον, δεν πρόκειται ούτε περί αποφάσεως κατά την έννοια του άρθρου 93 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρου 88 ΕΚ), αλλά μάλλον περί καταγραφής συμπερασμάτων που η Επιτροπή άντλησε από τις διαβουλεύσεις της με τις γερμανικές αρχές.

70. Τρίτον, τα συμπεράσματα αυτά είναι μάλλον προκαταρκτικά, καθόσον κάνουν λόγο για τις «διαθέσιμες ενδείξεις». Δεν προκύπτει από τα συμπεράσματα αυτά για ποιες ακριβώς ενισχύσεις για την επανένταξη του Saarland γίνεται λόγος. Ούτε στα υπομνήματα ούτε στις αγορεύσεις έγινε λόγος για ενισχύσεις που πράγματι χορηγήθηκαν συνολικώς στο Saarland ή σε ορισμένες περιοχές ή επιχειρήσεις του εν λόγω ομόσπονδου κράτους και που η χορήγησή τους δεν αμφισβητήθηκε από την Επιτροπή.

71. Τέταρτον, το έγγραφο της 14ης Δεκεμβρίου 1964 δεν διευκρινίζει αν η Επιτροπή θα εξέταζε ενισχύσεις που ενδεχομένως χορηγήθηκαν στο Saarland βάσει του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης ή βάσει του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο β', της Συνθήκης. Οι δύο αυτές νομικές βάσεις αναφέρονται εναλλακτικώς και, λαμβανομένου υπόψη ότι το έγγραφο παραπέμπει επίσης σε ενισχύσεις προς «ορισμένες περιοχές ευρισκόμενες κατά μήκος της ζώνης» (bestimmte Zonenrandgebiete) και στην ιδιαίτερη κατάσταση του ομοσπόνδου κράτους του Βερολίνου, είναι δυνατόν η παραπομπή στο άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης να αφορά μόνον αυτές τις περιοχές.

72. Θεωρώ ότι αυτό είναι πιθανό. Συγκεκριμένα, ενισχύσεις που ενδεχομένως χορηγήθηκαν στο Saarland δεν είχαν προφανώς καμία σχέση με τη διαίρεση μεταξύ Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Συνεπώς, για να εμπίπτουν οι ενισχύσεις αυτές στο άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης θα έπρεπε να θεωρηθεί ότι ο όρος «διαίρεση της Γερμανίας» που περιέχει η οικεία διάταξη δεν αναφέρεται μόνο στη διαίρεση μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Γερμανίας, αλλά και στην άλλη διαίρεση της Γερμανίας, ήτοι στη διαίρεση μεταξύ Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και Saarland.

73. Επιτρέψτε μου να υπενθυμίσω, στο σημείο αυτό, ότι, κατά τη μεταπολεμική περίοδο, το Saarland απέλαυε αυτονομίας σε πολιτικό επίπεδο και ότι υφίστατο οικονο-

24 — Η υπογράμμιση δική μου.

μική και νομισματική ένωση μεταξύ της περιοχής αυτής και της Γαλλίας[25]. Στο πλαίσιο συμφωνιών που συνήφθησαν τον Οκτώβριο του 1956, η Γαλλία δέχθηκε να πραγματοποιηθεί η πολιτική ένωση του Saarland και της Γερμανίας την 1η Ιανουαρίου 1957 και, κατόπιν μεταβατικής περιόδου τριών ετών, να παύσει η οικονομική ένωση.

74. Όταν υπογράφηκε η Συνθήκη της Ρώμης, στις 25 Μαρτίου 1957, το Saarland αποτελούσε, επομένως, τμήμα της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας σε πολιτικό επίπεδο. Συνεπώς, είναι αμφίβολο αν ο όρος «διαίρεση της Γερμανίας» αφορά και το ζήτημα του Saarland.

75. Εξάλλου, η Συνθήκη αναφέρεται μόνο «[σ]τη διαίρεση της Γερμανίας»[26]. Δεδομένου ότι οι δύο καταστάσεις είναι, εκ της φύσεώς τους, τόσο διαφορετικές, τόσο από γεωγραφικής απόψεως όσο και από πολιτικής και οικονομικής απόψεως, θεωρώ ότι θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι η διαίρεση μεταξύ Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και Saarland εμπίπτει στο άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης μόνον αν η Συνθήκη έκανε, με κάποιον τρόπο, ρητώς λόγο για δύο διαιρέσεις.

76. Τέλος, θεωρώ επίσης ότι η σύγκριση μεταξύ της υπό εξέταση περιπτώσεως και της περιπτώσεως του Saarland δεν ασκεί επιρροή, λαμβανομένου υπόψη ότι το Saarland και η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας δεν έχουν ουσιαστικώς διαφορετικά πολιτικοοικονομικά καθεστώτα. Συνεπώς, δεν ήταν δυνατόν να πρόκειται ούτε περί ενισχύσεων που είχαν ως σκοπό να αντισταθμίσουν μια καθυστερημένη ανάπτυξη οφειλόμενη σ' αυτήν τη διαφορά καθεστώτων.

77. Κατά συνέπεια, ακόμη και αν γινόταν — υποθετικώς — δεκτό ότι η νομική βάση των ενισχύσεων αυτών ήταν το άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης, θα μπορούσε απλώς να συναχθεί το συμπέρασμα ότι το τέλος της διαιρέσεως δεν σημαίνει την παύση της εφαρμογής αυτής της διατάξεως. Αυτό το σημείο πάντως δεν αμφισβητήθηκε καθόλου.

78. Υπό τις συνθήκες αυτές, μπορώ να συναγάγω το συμπέρασμα ότι το Πρωτοδικείο δεν υπέπεσε σε σφάλμα όταν διαπίστωσε ότι «[ο]ι προσφεύγοντες δεν απέδειξαν ότι η απόφαση εκείνη αντανακλά διαφορετική θεώρηση της Επιτροπής κατά το παρελθόν, ούτε ότι η θεώρηση αυτή, αληθής υποτιθέμενη, ήταν ικανή να θίξει το κύρος των νομικών εκτιμήσεων τις οποίες διατύπωσε το 1996».

γ) Οι ενισχύσεις προς το «Zonenrand»

79. Τέλος, οι αναιρεσείοντες υποστηρίζουν ότι, αντιθέτως προς όσα επισημαίνει το

25 — Βλ., για παράδειγμα, Duroselle, J.-B., *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Éditions Dalloz, 1957, ιδίως σ. 556-557.

26 — Η υπογράμμιση δική μου.

Πρωτοδικείο με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, η εφαρμογή της ρήτρας διαιρέσεως ουδόλως περιορίστηκε, ακόμη και στο παρελθόν, στην αντιστάθμιση απλών τεχνικών δυσκολιών αφορωσών την απομόνωση ζωνών που βρίσκονται πολύ κοντά στα σύνορα Ανατολικής και Δυτικής Γερμανίας.

80. Κατά την άποψή τους, οι ενισχύσεις προς παραμεθόριες περιοχές της ζώνης που βρισκόταν υπό σοβιετική κατοχή (Zonenrandförderung), τη χορήγηση των οποίων είχε επιτρέψει η Επιτροπή επί δεκαετίες, βάσει του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης, επεκτάθηκαν σε έδαφος που αντιστοιχούσε στο ένα τρίτο του παλαιού ομοσπονδιακού εδάφους.

81. Η Επιτροπή αμφισβητεί το ότι οι ενισχύσεις προς το «Zonenrand» αφορούσαν το ένα τρίτο του εδάφους των παλαιών ομόσπονδων κρατών χωρίς να είχε καταστεί αναγκαίο να αποδειχθεί η ύπαρξη συγκεκριμένου μειονεκτήματος που προκλήθηκε από τη μεθόριο. Κατά την άποψή της, εξάλλου, είναι βέβαιο ότι η ενίσχυση των περιοχών που βρίσκονται εντός του «Zonenrand» ουδέποτε αφορούσε τα απομακρυσμένα από τη μεθόριο αυτή ομόσπονδα κράτη, όπως η Ρηνανία-Βόρεια Βεστφαλία ή η Ρηνανία-Παλατινάτο. Η Επιτροπή υπενθυμίζει ότι τα εργοστάσια της Volkswagen στις περιοχές Mosel και Chemnitz βρίσκονται, ομοίως, σε απόσταση 100 χλμ. τουλάχιστον από την παλαιά ενδογερμανική μεθόριο.

82. Φρονώ ότι πρόκειται, εν προκειμένω, περί παρεξηγήσεως των όσων εννοούσε το Πρωτοδικείο.

83. Συγκεκριμένα, θεωρώ ότι το Πρωτοδικείο, διαπιστώνοντας ότι «"τα οικονομικά μειονεκτήματα που προκαλούνται από τη διαίρεση" είναι κατ' ανάγκη μόνο τα οικονομικά μειονεκτήματα που προκλήθηκαν από την απομόνωση την οποία δημιούργησε η χάραξη ή η διατήρηση αυτής της μεθορίου» [27], εννοούσε ότι μόνον οι περιοχές που βρίσκονται σε πολύ μικρή απόσταση από την εσωτερική μεθόριο της Γερμανίας θα μπορούσαν να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης.

84. Πράγματι, η ερμηνεία που έδωσε το Πρωτοδικείο στη διάταξη αυτή δεν βασίζεται στην απόσταση μεταξύ της διαχωριστικής γραμμής και ενός ενδεχόμενου αποδέκτη ενισχύσεως, αλλά στα αποτελέσματα αυτής της μεθορίου, από πλευράς των οικονομικών μειονεκτημάτων που προκαλούνται από τη διάσπαση που η μεθόριος αυτή επέφερε. Ακόμη όμως και αν ο κίνδυνος να επέλθουν τέτοια αποτελέσματα είναι αυξημένος στις πλησιέστερες στη διαχωριστική γραμμή περιοχές, δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο να προκληθούν οικονομικά μειονεκτήματα, για παράδειγμα απώλεια των φυσικών αγορών διαθέσεως, και σε περιοχές πιο απομακρυσμένες από τη μεθόριο.

85. Ως προς το σημείο αυτό, οι ίδιοι οι αναιρεσείοντες εξηγούν, εξάλλου, ότι, με τις ενισχύσεις προς το «Zonenrand», η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας «είχε πρόθεση να αποφύγει το ενδεχόμενο να καταστεί δυσχερέστερη η μεταγενέστερη επανένωση της Γερμανίας, λόγω της σταδιακής απομονώσεως του παλαιού (πια) Zonenrand στο κέντρο της ενωμένης Γερμανίας».

27 — Αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, σκέψη 134.

86. Πάντως, από περιστάσεις όπως ακριβώς η περίκλειση ορισμένων περιοχών, η αποκοπή των οδών συγκοινωνίας ή η απώλεια των φυσικών αγορών διαθέσεως ορισμένων επιχειρήσεων — που, σύμφωνα με το Πρωτοδικείο, μπορούν να δικαιολογήσουν τη χορήγηση ενισχύσεων βάσει του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης — μπορεί να προκύψει ο εν λόγω κίνδυνος απομονώσεως.

87. Τέλος, θεωρώ ότι δεν πρέπει να αποδοθεί μεγάλη σημασία στην παρατήρηση της Γερμανικής Κυβερνήσεως ότι ο εκ μέρους του Πρωτοδικείου χαρακτηρισμός του έτους 1948 ως έτους κατά το οποίο τέθηκε η διαχωριστική γραμμή μεταξύ των δύο ζωνών είναι ιστορικώς ανακριβής. Είναι όντως αναμφισβήτητο ότι κατά την υπογραφή της Συνθήκης της Ρώμης υφίστατο διαίρεση μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Γερμανίας και ότι στη διαίρεση αυτή στηρίζεται η επίμαχη ρήτρα.

4. Συστηματική ερμηνεία

88. Οι αναιρεσείοντες και η Γερμανική Κυβέρνηση φρονούν επίσης ότι η εκ μέρους του Πρωτοδικείου ερμηνεία δεν λαμβάνει υπόψη το ότι, βάσει της οικονομίας της Συνθήκης, η αντιστάθμιση, στον τομέα των μεταφορών, των μειονεκτημάτων που συνδέονται με τη διαίρεση της Γερμανίας αποτελεί ήδη αντικείμενο του άρθρου 82 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρο 78 ΕΚ).

89. Η διάταξη αυτή έχει ως εξής:

«Οι διατάξεις του παρόντος Τίτλου δεν αντιτίθενται στα μέτρα που λαμβάνονται από την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, εφόσον είναι αναγκαία για την αντιστάθμιση των οικονομικών μειονεκτημάτων που προκαλούνται, λόγω της διαιρέσεως της Γερμανίας, στην οικονομία ορισμένων περιοχών της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας που θίγονται από τη διαίρεση αυτή».

90. Επιτρέψτε μου να επισημάνω, πρώτον, συμφωνώντας με τον Erdmenger[28], ότι το άρθρο αυτό παρέχει στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας τη δυνατότητα να διατηρήσει ή να θεσπίσει εθνικά μέτρα σχετικά με την πολιτική των μεταφορών («nationale verkehrspolitische Maßnahmen»). Πρόκειται, επομένως, περί μέτρων που συνιστούν παρέκκλιση από «την κοινή πολιτική των μεταφορών» της Κοινότητας. Δεν περιλαμβάνονται σ' αυτά μέτρα που συνιστούν παρέκκλιση από τους κανόνες που διέπουν τις κρατικές ενισχύσεις υπέρ της υποδομής των μεταφορών. Όπως και η Επιτροπή, φρονώ ότι τέτοιου είδους ενισχύσεις εξακολουθούν να εμπίπτουν στα άρθρα 92 και 93 της Συνθήκης.

91. Όπως επίσης επισημαίνει ο Erdmenger, το εν λόγω κράτος μέλος δεν θεώρησε αναγκαίο να επικαλεστεί τη διάταξη αυτή, ούτε κατά τη διάρκεια της περιόδου κατά την οποία υφίστατο η διαίρεση ούτε κατόπιν

28 — Erdmenger, J., στο Groeben-Thiesing-Ehlermann, *Kommentar zum EU-EG-Vertrag*, Nomos Verlagsgesellschaft, 5η έκδοση, 1999, Artikel 82.

αυτής. Τα μέτρα μεταφοράς που κατέστησαν αναγκαία από την επανένωση της Γερμανίας δεν θεσπίστηκαν, ομοίως, βάσει του άρθρου 82 της Συνθήκης, αλλά βάσει του άρθρου 75 της Συνθήκης ΕΚ (νυν, κατόπιν τροποποιήσεως, άρθρο 71 ΕΚ) [29].

92. Δεύτερον, η Επιτροπή ορθώς επισημαίνει ότι το Πρωτοδικείο δεν περιόρισε τα μειονεκτήματα που προκλήθηκαν από τη διαίρεση της Γερμανίας, κατά την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης, μόνο στις συνέπειες που θίγουν τις οδούς συγκοινωνίας. Οι συνέπειες αυτές παρατέθηκαν στη σκέψη 134 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως απλώς ως παραδείγματα, μεταξύ άλλων ενδεχόμενων συνεπειών, όπως η περίκλειση ορισμένων περιοχών ή η απώλεια των φυσικών αγορών διαθέσεως.

93. Επομένως, το επιχείρημα που οι αναιρεσείοντες αντλούν από το άρθρο 82 της Συνθήκης δεν είναι πειστικό.

5. Το βάρος αποδείξεως που φέρει η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας

94. Η Volkswagen και η VW Sachsen, υποστηριζόμενες από τη Γερμανική Κυβέρνηση, φρονούν ότι το Πρωτοδικείο υπέπεσε σε πλάνη όσον αφορά το ζήτημα της εκτάσεως του βάρους αποδείξεως που φέρει η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας.

95. Η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση ορίζει, σχετικώς, τα εξής:

«140 Κατά τα λοιπά, ως προς το ζήτημα αν, πέρα από τον χαρακτήρα τους ως ενισχύσεων υπέρ της οικονομικής αναπτύξεως του Freistaat Sachsen, οι επίδικες ενισχύσεις αποσκοπούν ειδικά στην αντιστάθμιση των μειονεκτημάτων τα οποία προκάλεσε η διαίρεση της Γερμανίας, υπενθυμίζεται ότι το κράτος μέλος που ζητεί να του επιτραπεί να χορηγήσει ενισχύσεις κατά παρέκκλιση των κανόνων της Συνθήκης υπέχει έναντι της Επιτροπής καθήκον συνεργασίας, δυνάμει του οποίου οφείλει, μεταξύ άλλων, να παρέχει όλα τα στοιχεία που θα της δώσουν τη δυνατότητα να ελέγξει αν πληρούνται οι προϋποθέσεις της αιτουμένης παρεκκλίσεως (απόφαση [της 28ης Απριλίου 1993], Ιταλία κατά Επιτροπής, [C-364/90, Συλλογή 1993, σ. I-2097], σκέψη 20).

141 Κανένα, όμως, στοιχείο της υποβληθείσας στο Πρωτοδικείο δικογραφίας δεν παρέχει έρεισμα στον ισχυρισμό ότι η Γερμανική Κυβέρνηση ή οι προσφεύγοντες προέβαλαν, κατά τη διοικητική διαδικασία, ειδικά επιχειρήματα για να θεμελιώσουν αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της καταστάσεως της αυτοκινητοβιομηχανίας της Σαξονίας μετά τη γερμανική ενοποίηση και της διαιρέσεως της Γερμανίας.

29 — Βλ. κανονισμό (ΕΟΚ) 3572/90 του Συμβουλίου, της 4ης Δεκεμβρίου 1990, για την τροποποίηση, λόγω της γερμανικής ενοποίησης, ορισμένων οδηγιών, αποφάσεων και κανονισμών σχετικά με τις οδικές, σιδηροδρομικές και πλωτές μεταφορές (ΕΕ 1990, L 353, σ. 12).

142 Δικαίως, άρα, η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι οι διάδικοι δεν προσκόμισαν συγκεκριμένα στοιχεία δικαιολογούντα την εφαρμογή του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης στην παρούσα περίπτωση».

96. Η Volkswagen και η VW Sachsen εκτιμούν ότι, με τη σκέψη 141 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως, το Πρωτοδικείο κακώς προσήψε στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ότι δεν προέβαλε ειδικά επιχειρήματα περί της δυνατότητας εφαρμογής της ρήτρας διαιρέσεως. Συγκεκριμένα, ήταν σαφές, κατά την άποψή τους, ότι δεν ήταν χρήσιμη καμία ανάλυση των προϋποθέσεων εφαρμογής, καθόσον η Επιτροπή είχε εκ των προτέρων αποφασίσει, σε πολιτικό επίπεδο, να μην εφαρμόσει τη διάταξη.

97. Ωστόσο, το επιχείρημα αυτό δεν μπορεί να γίνει δεκτό.

98. Συγκεκριμένα, το εν λόγω επιχείρημα συγχέει δύο διαδοχικά στάδια του συλλογισμού, ήτοι, αφενός, τον καθορισμό του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης και, αφετέρου, μετά τον εν λόγω καθορισμό, το ζήτημα αν οι επίμαχες ενισχύσεις ανταποκρίνονται όντως στις προϋποθέσεις εφαρμογής της διατάξεως αυτής. Κατά το δεύτερο αυτό στάδιο, όπως προκύπτει από την προπαρατεθείσα απόφαση Επιτροπή κατά Ιταλίας, απόκειται στο κράτος μέλος να παράσχει όλα τα στοιχεία που είναι ικανά να επιτρέψουν στην Επιτροπή να εξακριβώσει ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις εφαρμογής της οικείας παρεκκλίσεως.

99. Το ότι όμως η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας δεν δέχεται τον καθορισμό του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης, στον οποίο προέβη η Επιτροπή με την επίμαχη απόφαση και τον οποίο δέχθηκε στη συνέχεια το Πρωτοδικείο με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, δεν σημαίνει ότι απαλλάσσεται από το βάρος αποδείξεως, αν τάσσεται, εντούτοις, υπέρ της εφαρμογής της εν λόγω διατάξεως.

100. Επομένως, το Πρωτοδικείο ορθώς ερμήνευσε το ζήτημα του βάρους αποδείξεως που, εν προκειμένω, έφερε η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας.

101. Η Γερμανική Κυβέρνηση προσθέτει, επιπλέον, ότι κακώς το Πρωτοδικείο δεν έλαβε υπόψη διάφορα έγγραφα που προσαρτώνται στο δικόγραφο της προσφυγής, στο πλαίσιο της προπαρατεθείσας υποθέσεως C-301/96, τα οποία είχε επίσης υποβάλει στο Πρωτοδικείο στο πλαίσιο της πρωτόδικης παρεμβάσεώς της. Πρόκειται για ένα έγγραφο της 9ης Δεκεμβρίου 1992 του Bundeskanzler προς την Επιτροπή, για δύο ανακοινώσεις της 15ης Οκτωβρίου και της 19ης Σεπτεμβρίου, αντιστοίχως, καθώς και για ένα μνημόνιο της 13ης Μαΐου 1996. Όλα αυτά τα έγγραφα είχαν διαβιβασθεί στην Επιτροπή.

102. Σύμφωνα με τη Γερμανική Κυβέρνηση, αν το Πρωτοδικείο είχε εκτιμήσει τα έγγραφα αυτά, αποκλείεται να είχε κρίνει ότι κανένα στοιχείο της δικογραφίας που υποβλήθηκε στο Πρωτοδικείο δεν αποδεικνύει ότι η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας προέβαλε επιχειρήματα όσον αφορά τη δυνατότητα εφαρμογής της ρήτρας διαιρέσεως.

103. Το επιχείρημα αυτό πάντως θέτει τελικώς υπό αμφισβήτηση μια εκ μέρους του Πρωτοδικείου εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών, ενώ, κατά πάγια νομολογία, «μόνον το Πρωτοδικείο είναι αρμόδιο για τη διαπίστωση των πραγματικών περιστατικών, εκτός των περιπτώσεων που η ουσιαστική ανακρίβεια των διαπιστώσεών του προκύπτει από τα στοιχεία της δικογραφίας που του υποβλήθηκαν, καθώς και για την εκτίμηση των περιστατικών αυτών. Η εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών δεν αποτελεί νομικό ζήτημα υποκείμενο, ως τέτοιο στον έλεγχο του Δικαστηρίου, με την επιφύλαξη της περιπτώσεως αλλοιώσεως των προσκομισθέντων ενώπιον του Πρωτοδικείου αποδεικτικών στοιχείων» [30].

104. Εν προκειμένω, δεν μπορεί να πρόκειται περί αλλοιώσεως των πραγματικών περιστατικών εκ μέρους του Πρωτοδικείου. Από την ερμηνεία των εγγράφων στα οποία παραπέμπει η Γερμανική Κυβέρνηση πρέπει να συναχθεί ότι τα έγγραφα αυτά δεν περιέχουν στοιχεία που έχουν ως σκοπό να αποδείξουν ότι οι επίμαχες ενισχύσεις ανταποκρίνονται στις προϋποθέσεις που θέτει το άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης, όπως ερμηνεύθηκε από το Πρωτοδικείο, αλλά περιορίζονται στην παράθεση επιχειρημάτων που έχουν ως στόχο να δώσουν μια διαφορετική ερμηνεία της εν λόγω διατάξεως.

105. Αφ' ης στιγμής απορρίφθηκε η ερμηνεία αυτή, το Πρωτοδικείο μπορούσε, επομένως, χωρίς να αλλοιώσει τα έγγραφα αυτά, να αναγνωρίσει ότι δεν είχε προβληθεί, κατά τη διάρκεια της διοικητικής διαδικασίας, κανένα ειδικό επιχείρημα, ώστε να αποδειχθεί η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της καταστάσεως της αυτοκινητοβιομηχανίας στη Σαξονία μετά την επανένωση της Γερμανίας και της «διαιρέσεως της Γερμανίας», κατά την έννοια που το Πρωτοδικείο δίδει στον όρο αυτόν.

6. Η ισορροπία μεταξύ των θεσμικών οργάνων

106. Τέλος, η Volkswagen και η VW Sachsen υποστηρίζουν ότι το Πρωτοδικείο παραβιάζει την ισορροπία μεταξύ των θεσμικών οργάνων, όταν διαπιστώνει, με τη σκέψη 136 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως, ότι «[...] τα οικονομικά μειονεκτήματα από τα οποία πάσχουν συνολικά τα νέα ομόσπονδα κράτη δεν προκλήθηκαν από τη διαίρεση της Γερμανίας, κατά την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης. Η διαίρεση της Γερμανίας, αυτή καθαυτή, περιθωριακές μόνο επιπτώσεις είχε στην οικονομική ανάπτυξη της μιας ή της άλλης ζώνης, τις οποίες άλλωστε επηρέασε αρχικά εξ ίσου, και δεν εμπόδισε την οικονομία των παλαιών ομόσπονδων κρατών να αναπτυχθεί ευνοϊκά στη συνέχεια».

30 — Βλ. απόφαση της 21ης Ιουνίου 2001, C-280/99 P έως C-282/99 P, Moccia Irma κ.λπ. κατά Επιτροπής (Συλλογή 2001, σ. I-4717, σκέψη 78). Βλ. επίσης τις αποφάσεις της 11ης Φεβρουαρίου 1999, C-390/95 P, Antillean Rice Mills κ.λπ. κατά Επιτροπής (Συλλογή 1999, σ. I-760, σκέψη 29), της 4ης Μαρτίου 1999, C-119/97 P, Ufex κ.λπ. κατά Επιτροπής (Συλλογή 1999, σ. I-1341, σκέψη 66), και της 30ής Μαρτίου 2000, C-265/97 P, VBA κατά Florimex κ.λπ. (Συλλογή 2000, σ. I-2061, σκέψη 139).

107. Κατά την άποψή τους, η επίμαχη απόφαση δεν περιέχει κανένα στοιχείο επ' αυτού. Επομένως, το Πρωτοδικείο, προβαίνοντας σε διαπιστώσεις επί των πραγματικών περιστατικών όσον αφορά τη δυνατότητα εφαρμογής της εν λόγω διατάξεως, υποκαθιστά την Επιτροπή.

108. Το επιχείρημα αυτό δεν μπορεί να γίνει δεκτό.

109. Αρκεί να διαπιστωθεί, όπως ορθώς πράττει η Επιτροπή, ότι το Πρωτοδικείο, με τη σκέψη 136 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως, περιορίζεται στο να συμφωνήσει με ένα επιχείρημα που η Επιτροπή προέβαλε πρωτοδίκως.

110. Συγκεκριμένα, όπως προκύπτει από τη σκέψη 126 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως, η Επιτροπή είχε υποστηρίξει ότι η κακή οικονομική κατάσταση που επικρατούσε εν γένει στα νέα ομόσπονδα κράτη δεν αποτελούσε άμεση συνέπεια της διαιρέσεως της Γερμανίας, αλλά του πολιτικού συστήματος της πρώην Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας και της ίδιας της επανενώσεως.

111. Εξάλλου, το γεγονός ότι η επίμαχη απόφαση δεν περιέχει κανένα στοιχείο επί του ζητήματος αυτού δεν ασκεί επιρροή. Πράγματι, η Επιτροπή δικαιούνταν πλήρως, κατά την ενώπιον του Πρωτοδικείου διαδικασία, να δώσει στο επιχείρημα των προσφευγουσών ότι η διαπίστωση καθυστερήσεως στην οικονομική ανάπτυξη των νέων ομόσπονδων κρατών αρκούσε για να καταστεί εφαρμοστέο το άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης την απάντηση ότι, κατά την άποψή της, δεν υφίστατο αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της καταστάσεως αυτής και της διαιρέσεως της Γερμανίας.

112. Θεωρώ ότι από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι οι αναιρεσείοντες δεν απέδειξαν ότι το Πρωτοδικείο υπέπεσε σε πλάνη κατά την ερμηνεία του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης.

113. Συνεπώς, προτείνω να απορριφθεί ο πρώτος λόγος αναιρέσεως.

Β — *Επί του δευτέρου λόγου αναιρέσεως, που αντλείται από προσβολή του άρθρου 190 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρου 253 ΕΚ)*

114. Οι αναιρεσείοντες και η Γερμανική Κυβέρνηση φρονούν ότι το Πρωτοδικείο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο, όταν προέβη στις ακόλουθες διαπιστώσεις όσον αφορά την υποχρέωση αιτιολογίας που βαρύνει την Επιτροπή:

«149 Ως προς την αιτίαση περί ελλείψεως αιτιολογίας, υπενθυμίζεται ότι από την αιτιολογία που επιβάλλει το άρθρο 190 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρο 253 ΕΚ)

πρέπει να προκύπτει κατά τρόπο σαφή και μη διφορούμενο η συλλογιστική του οργάνου που εξέδωσε την πράξη, ώστε οι μεν ενδιαφερόμενοι να μπορούν να γνωρίζουν τους λόγους που υπαγόρευσαν τη λήψη του μέτρου, ο δε κοινοτικός δικαστής να μπορεί να ασκεί τον έλεγχό του (βλ., π.χ., απόφαση του Πρωτοδικείου της 7ης Νοεμβρίου 1997, Τ-84/96, Cipeke κατά Επιτροπής, Συλλογή 1997, σ. II-2081, σκέψη 46).

150 Εν προκειμένω, η [επίμαχη απόφαση] περιέχει συνοπτική μόνον έκθεση των λόγων για τους οποίους η Επιτροπή αρνήθηκε να εφαρμόσει την παρέκκλιση του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης στα πραγματικά περιστατικά της παρούσας υποθέσεως.

151 Πρέπει, όμως, να τονιστεί ότι η απόφαση αυτή εκδόθηκε σε ένα πλαίσιο το οποίο η Γερμανική Κυβέρνηση και οι προσφεύγοντες εγνώριζαν καλώς και ότι συνάδει προς πάγια πρακτική λήψεως αποφάσεων, ιδίως έναντι των εν λόγω διαδίκων. Μια τέτοια απόφαση μπορεί να αιτιολογείται κατά τρόπο συνοπτικό (απόφαση του Δικαστηρίου της 26ης Νοεμβρίου 1975, 73/74, Groupement des fabricants de papiers peints de Belgique κατά Επιτροπής, Συλλογή τόμος 1975, σ. 457, σκέψη 31, και απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 1994, Τ-34/92, Fiatagri και New Holland Ford κατά Επιτροπής, Συλλογή 1994, σ. II-905, σκέψη 35).

152 Συγκεκριμένα, στις σχέσεις της με την Επιτροπή, η Γερμανική Κυβέρνηση, από το 1990 και εντεύθεν, έχει επανειλημμένως αναφερθεί στο άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης, εμμένοντας στη σημασία αυτής της διατάξεως για την ανόρθωση της πρώην Ανατολικής Γερμανίας (βλ. ιδίως προαναφερθείσα επιστολή του Καγκελλαρίου Kohl προς τον Πρόεδρο Delors της 9ης Δεκεμβρίου 1992).

153 Οι προβαλλόμενες σχετικώς από τη Γερμανική Κυβέρνηση θέσεις έχουν απορριφθεί με διάφορες επιστολές ή αποφάσεις της Επιτροπής [βλ., ιδίως, ανακοίνωση σύμφωνα με το άρθρο 93, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΟΚ προς τα άλλα κράτη μέλη και τους λοιπούς ενδιαφερόμενους σχετικά με πρόταση της Γερμανικής Κυβέρνησης να χορηγήσει κρατική ενίσχυση στον όμιλο Opel για την υποστήριξη των επενδυτικών σχεδίων του στα νέα γερμανικά κρατίδια (Länder) (ΕΕ 1993, C 43, σ. 14)· ανακοίνωση σύμφωνα με το άρθρο 93, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΟΚ προς τα άλλα κράτη μέλη και τους λοιπούς ενδιαφερόμενους σχετικά με ενισχύσεις τις οποίες προτίθεται να χορηγήσει η Γερμανία στην επιχείρηση Rhône-Poulenc Rhotex GmbH (ΕΕ 1993, C 210, σ. 11)· απόφαση 94/266/ΕΚ της Επιτροπής, της 21ης Δεκεμβρίου 1993, σχετικά με την πρόταση χορήγησης ενισχύσεως προς την επιχείρηση SST-Garngesellschaft GmbH, Thüringen (ΕΕ 1994, L 114, σ. 21)· απόφαση Mosel I [31]· και απόφαση 94/1074/ΕΚ της

31 — Απόφαση 94/1068/ΕΚ της Επιτροπής, της 27ης Ιουλίου 1994, σχετικά με την ενίσχυση που χορηγείται στον όμιλο Volkswagen για επενδύσεις στα νέα γερμανικά Länder (ΕΕ 1994, L 385, σ. 1).

Επιτροπής, της 5ης Δεκεμβρίου 1994, σχετικά με πρόταση των γερμανικών αρχών για τη χορήγηση ενισχύσεων στην εταιρεία Textilwerke Deggendorf GmbH, Thüringen (ΕΕ 1994, L 386, σ. 13)].

154 Συναφώς, πρέπει να αποδοθεί ιδιαίτερη σημασία στην απόφαση Mosel I, με την οποία η Επιτροπή κήρυξε ασυμβίβαστες με την κοινή αγορά ορισμένες αμφισβητούμενες ενισχύσεις, ύψους 125,2 εκατομμυρίων DM, αφού απέκλεισε, για τους ίδιους λόγους τους οποίους δέχτηκε και στην [επίμαχη απόφαση], την υπαγωγή των ενισχύσεων αυτών στην παρέκκλιση του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης. Επισημαίνεται άλλωστε ότι ούτε οι προσφεύγοντες, ούτε οι γερμανικές αρχές άσκησαν προσφυγή κατά της προγενέστερης αυτής αποφάσεως.

155 Και ναι μεν η Επιτροπή, οι γερμανικές αρχές και οι προσφεύγοντες πραγματοποίησαν, μεταξύ της εκδόσεως της αποφάσεως Mosel I και της εκδόσεως της [επίμαχης αποφάσεως], πολυάριθμες επαφές, που προδίδουν την εμμονή τους σε διιστάμενες απόψεις ως προς την εφαρμογή ή μη του άρθρου 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης στις επίδικες ενισχύσεις (βλ. ενότητες V και VI της [επίμαχης αποφάσεως]), πρέπει όμως επίσης να τονιστεί ότι, στο πλαίσιο αυτό, κανένα ειδικό ή νέο επιχείρημα δεν προβλήθηκε, όσον αφορά ιδίως την ύπαρξη αιτιώδους συναφείας μεταξύ της μετά τη γερμανική επανένωση καταστάσεως της αυτοκινητοβιομηχανίας της Σαξονίας και της διαιρέσεως της Γερμανίας (βλ. ανωτέρω σκέψη 141).

156 Υπ' αυτές τις συνθήκες, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το σκεπτικό της [επίμαχης αποφάσεως] γνωστοποιήθηκε επαρκώς στους προσφεύγοντες και την παρεμβαίνουσα και ότι, ελλείψει ειδικοτέρων επιχειρημάτων, η Επιτροπή δεν υπεχρεούτο να την αιτιολογήσει εκτενέστερα».

115. Οι αναιρεσείοντες, υποστηριζόμενοι από τη Γερμανική Κυβέρνηση, ισχυρίζονται ότι η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση δεν ερμηνεύει ορθώς το άρθρο 190 της Συνθήκης, καθόσον μειώνει παρανόμως τις σχετικές με την υποχρέωση αιτιολογίας απαιτήσεις. Συγκεκριμένα, κατά την άποψη των αναιρεσειόντων, η επίμαχη απόφαση δεν παρέχει, στην πραγματικότητα, ούτε στους αναιρεσείοντες αλλά ούτε και στο Πρωτοδικείο τη δυνατότητα να αντιληφθούν τους λόγους για τους οποίους η Επιτροπή αρνήθηκε να εφαρμόσει το άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης.

116. Η Επιτροπή υποστηρίζει ότι, με τον λόγο αναιρέσεως, οι αναιρεσείοντες επικρίνουν στην πραγματικότητα μια εκ μέρους του Πρωτοδικείου εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών, ακόμη και αν διατείνονται ότι το επιχείρημά τους άπτεται νομικού προβλήματος, δηλαδή εσφαλμένης ερμηνείας του άρθρου 190 της Συνθήκης.

117. Δεν συμμερίζομαι, ωστόσο, αυτή την άποψη της Επιτροπής.

118. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο, με τις σκέψεις 34 και 35 της αποφάσεως της 20ής Φεβρουαρίου 1997, Επιτροπή κατά Daffix [32], έκρινε ότι:

«[...] [Α]ντίθετα προς τα όσα έκρινε το Πρωτοδικείο [...], η επίδικη απόφαση ανέφερε με επαρκή σαφήνεια τα αποδεδειγμένα σε βάρος του προσφεύγοντος πραγματικά περιστατικά. [...]

Επομένως, το Πρωτοδικείο, καθόσον έκρινε ότι η επίδικη απόφαση δεν ανέφερε, κατά παράβαση του άρθρου 190 της Συνθήκης και του άρθρου 25 του ΚΥΚ, με επαρκή σαφήνεια τα προσαφθέντα σε βάρος του προσφεύγοντος πραγματικά περιστατικά, υπέπεσε σε *νομικό σφάλμα*» [33].

119. Η απόφαση αυτή επιβεβαιώνει ότι το ζήτημα αν μια απόφαση είναι επαρκώς αιτιολογημένη είναι νομικό ζήτημα και όχι ουσίας. Πράγματι, το Πρωτοδικείο, διαπιστώνοντας ότι μια απόφαση είναι επαρκώς αιτιολογημένη ή όχι, δεν διαπιστώνει ένα πραγματικό περιστατικό, αλλά του προσδίδει νομικό χαρακτηρισμό. Ο νομικός χαρακτηρισμός ενός πραγματικού περιστατικού αποτελεί νομικό ζήτημα, όπως αυτά που υποβάλλονται στον έλεγχο του Δικαστηρίου [34].

120. Θα εξετάσω στο σημείο αυτό στα διάφορα επιχειρήματα που προέβαλαν οι αναιρεσείοντες στο πλαίσιο του δευτέρου λόγου αναιρέσεως. Οι αναιρεσείοντες φρονούν, καταρχάς, ότι το Πρωτοδικείο υπέπεσε σε πλάνη, όταν θεώρησε ότι οι αποφάσεις που παρατίθενται στις σκέψεις 153 και 154 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως μπορούσαν να συμβάλουν στην αιτιολογία της επίμαχης αποφάσεως, ενώ, αφενός, η επίμαχη απόφαση δεν περιέχει αναφορά στις λοιπές αυτές αποφάσεις και, αφετέρου, οι εν λόγω αποφάσεις δεν είναι ευρύτερα αιτιολογημένες από την επίμαχη απόφαση.

121. Πάντως, η Επιτροπή ορθώς επισημαίνει ότι το Πρωτοδικείο αναφέρθηκε στις αποφάσεις αυτές — οι οποίες είχαν δημοσιευθεί και, συνεπώς, οι αναιρεσείοντες δεν μπορούν να ισχυρισθούν ότι δεν τις γνώριζαν — στο πλαίσιο της περιγραφής του πλαισίου της επίμαχης αποφάσεως στην οποία προέβη, η οποία, κατά πάγια νομολογία, συμβάλλει στην αιτιολόγηση μιας αποφάσεως [35].

122. Δεν ήταν συνεπώς αναγκαίο η επίμαχη απόφαση να αναφέρεται στις εν λόγω αποφάσεις ή οι αποφάσεις αυτές να περιέχουν πιο ρητή αιτιολογία από την επίμαχη απόφαση. Συγκεκριμένα, η αναφορά σε προηγούμενη αιτιολογία δεν θα αποτελούσε «πλαίσιο», αλλά θα σήμαινε ότι ελήφθη υπόψη μια ρητή αιτιολογία, η οποία θα καθιστούσε περιττή την επίκληση κάποιου πλαισίου.

32 — C-166/95 P, Συλλογή 1997, σ. I-983.

33 — Η υπογράμμιση δική μου.

34 — Βλ. τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Van Gerven στην υπόθεση Costacurta κατά Επιτροπής (απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 1991, C-145/90 P, Συλλογή 1991, σ. I-5449, σημείο 3). Βλ. επίσης Wathelet, M., και Van Raepenbusch, S., «Le contrôle sur pourvoi de la Cour de justice des Communautés européennes, dix ans après la création du Tribunal de première instance» στο Rodríguez Iglesias, G., C., Due, O., Schintgen, R., Elsen, C. (éd.), *Mélanges en hommage à Fernard Schockweiler*, Nomos. Verlagsgesellschaft, 1999, σ. 605, 612.

35 — Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 15ης Μαΐου 1997, C-278/95 P, Siemens κατά Επιτροπής (Συλλογή 1997, σ. I-2507, σκέψη 17), της 2ας Απριλίου 1998, C-367/95 P, Επιτροπή κατά Sytraval και Brink's France (Συλλογή 1998, σ. I-1719, σκέψη 63), της 6ης Ιουλίου 2000, C-289/97, Eridania (Συλλογή 2000, σ. I-5409, σκέψη 41), και προαναφερθείσα απόφαση Γερμανία κατά Επιτροπής, σκέψη 97.

123. Οι αναιρεσείοντες υποστηρίζουν επίσης ότι δεν αρκεί ότι τα πρόσωπα τα οποία αφορά μια απόφαση είναι σε θέση να αντλήσουν τους λόγους εκδόσεώς της σχετίζοντας την οικεία απόφαση με παρεμφερείς προηγούμενες αποφάσεις.

124. Οι αναιρεσείοντες παραπέμπουν, συναφώς, στην απόφαση της 17ης Μαρτίου 1983, Control Data Belgium κατά Επιτροπής [36], με την οποία το Δικαστήριο έκρινε, με τη σκέψη 15, ότι «[δ]εν αρκεί [...] να γνωρίζουν τα κράτη μέλη, ως αποδέκτες της αποφάσεως, τους λόγους που οδήγησαν στη λήψη της, λόγω της συμμετοχής τους στην προκαταρκτική διαδικασία ούτε να είναι σε θέση η προσφεύγουσα, ως αμέσως και ατομικώς ενδιαφερόμενη, να συναγάγει τους λόγους αυτούς παραβάλλοντας την εν λόγω απόφαση με προγενέστερες παρόμοιες αποφάσεις. Πρέπει, επιπλέον, να είχαν πράγματι τη δυνατότητα, η μεν προσφεύγουσα να υπερασπιστεί τα δικαιώματά της, το δε Δικαστήριο να ασκήσει αποτελεσματικά έλεγχο βάσει της αιτιολογίας [...]».

125. Η απόφαση αυτή εντάσσεται πάντως σε ένα πολύ ιδιαίτερο πλαίσιο, καθόσον επρόκειτο περί του ζητήματος αν δύο ειδικές κατηγορίες υπολογιστών μπορούσαν να θεωρηθούν ως επιστημονικά εξαρτήματα και να τύχουν, για τον λόγο αυτόν, απαλλαγής από τους δασμούς του κοινού δασμολογίου, αντιθέτως προς άλλα είδη υπολογιστών, για τα οποία απορρίφθηκε το προνόμιο αυτό με σειρά προγενέστερων αποφάσεων [37].

126. Εν προκειμένω, αντιθέτως, το Πρωτοδικείο διαπίστωσε ότι οι αναιρεσείοντες δεν προέβαλαν, κατά τη διοικητική διαδικασία, κανένα ειδικό ή νέο επιχείρημα [38], ιδίως όσον αφορά την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της μετά την επανένωση της Γερμανίας καταστάσεως της αυτοκινητοβιομηχανίας της Σαξονίας και της διαιρέσεως της Γερμανίας, η οποία θα παρείχε τη δυνατότητα να διαφοροποιηθεί η περίπτωση αυτή από τις προγενέστερες αποφάσεις.

127. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Πρωτοδικείο δικαίως μπορούσε να θεωρήσει ότι επρόκειτο περί αποφάσεως εντασσόμενης στο πλαίσιο πάγιας πρακτικής λήψεως αποφάσεων, η οποία μπορούσε, κατά συνέπεια, να αιτιολογηθεί συνοπτικώς [39].

128. Οι αναιρεσείοντες φρονούν επιπλέον ότι το γεγονός ότι οι γερμανικές αρχές και η Επιτροπή εξέφρασαν διαφορετικές απόψεις επί της ερμηνείας της αποκλίσεως που προβλέπει το άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης και ότι αποδόθηκε πολλάκις σημασία στη σπουδαιότητα της ερμηνείας αυτής για τις γερμανικές αρχές συνηγορεί, αντιθέτως προς την άποψη του Πρωτοδικείου, υπέρ της υποχρεώσεως ειδικής αιτιολογίας που υπέχει η Επιτροπή.

36 — Υπόθεση 294/81, Συλλογή 1983, σ. 911.

37 — Προπαρατεθείσα απόφαση Control Data Belgium κατά Επιτροπής, σκέψη 12.

38 — Αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, σκέψη 155.

39 — Προπαρατεθείσα απόφαση Groupement des fabricants de papiers peints de Belgique κ.λπ. κατά Επιτροπής, σκέψη 31· απόφαση της 14ης Φεβρουαρίου 1990, C-350/88, Delacre κ.λπ. κατά Επιτροπής (Συλλογή 1990, σ. I-395, σκέψη 15)· και προπαρατεθείσα απόφαση Γερμανία κατά Επιτροπής, σκέψη 105.

129. Η άποψη αυτή, ωστόσο, δεν με πείθει.

130. Συγκεκριμένα, ακόμη και αν δεν συμφωνούμε με μια άποψη, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν καθίστανται κατανοητοί οι λόγοι για τους οποίους κάποιος την ασπάζεται. Η απλή ύπαρξη διαστάσεως απόψεων — η οποία, εξάλλου, υφίσταται πάντα στις προσφυγές — δεν σημαίνει, κατά συνέπεια, ότι μια απόφαση θα έπρεπε να περιέχει ειδική αιτιολογία.

131. Οι αναιρεσείοντες ισχυρίζονται επίσης ότι η διατύπωση της επίμαχης αποφάσεως είναι τόσο περιληπτική, ώστε δεν καθίστανται αντιληπτοί οι λόγοι εκδόσεώς της.

132. Αρκεί πάντως η διαπίστωση ότι το Πρωτοδικείο παρασύρθηκε από το πλαίσιο και, ειδικότερα, από την ύπαρξη πάγιας πρακτικής λήψεως αποφάσεων που, όπως ήδη προαναφέρθηκε, μπορεί να συμβάλει στην αιτιολόγηση μιας αποφάσεως.

133. Οι αναιρεσείοντες αμφισβητούν, ωστόσο, και το ότι οι αποφάσεις στις οποίες παρέπεμψε το Πρωτοδικείο με τις σκέψεις 153 και 154 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως μπορούν να αποτελέσουν πάγια πρακτική λήψεως αποφάσεων παρέχουσα τη δυνατότητα να καταστούν αντιληπτοί οι λόγοι εκδόσεως της επίμαχης αποφάσεως.

Υπό την έννοια αυτή, οι αναιρεσείοντες εκτιμούν ότι το Πρωτοδικείο υπέπεσε σε πλάνη όταν απέδωσε, με τη σκέψη 154 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως, ιδιαίτερη σημασία στην απόφαση Mosel I και όταν επισήμανε ότι ούτε οι προσφεύγουσες ούτε οι γερμανικές αρχές άσκησαν προσφυγή κατά της προγενέστερης αυτής αποφάσεως.

134. Δεν συμμερίζομαι πάντως αυτή την άποψη των αναιρεσειόντων.

135. Συγκεκριμένα, οι εξηγήσεις των αναιρεσειόντων ότι η εν λόγω απόφαση δεν θα τους δικαίωνε — πράγμα που εξηγεί τη μη άσκηση προσφυγής εκ μέρους τους — καθίστανται δύσκολα αντιληπτές, δεδομένου ότι, με την απόφαση Mosel I, η Επιτροπή κήρυξε ασυμβίβαστες με την κοινή αγορά ενισχύσεις ύψους 125,2 εκατομμυρίων γερμανικών μάρκων.

136. Εξάλλου, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας δεν έπρεπε, ως κράτος μέλος, να επικαλεστεί έννομο συμφέρον για να μπορέσει να ασκήσει προσφυγή ακυρώσεως [40] και, επομένως, μπορούσε να ζητήσει την ακύρωση της αποφάσεως Mosel I με μοναδική αιτιολογία ότι η νομική βάση της ήταν εσφαλμένη.

40 — Απόφαση της 20ής Μαρτίου 1985, 41/83, Ιταλία κατά Επιτροπής (Συλλογή 1985, σ. 873, σκέψη 30).

137. Ομοίως, δεν θεωρώ κρίσιμο το επιχείρημα των αναιρεσειόντων που αντλείται από το ότι η απόφαση Mosel I αφορούσε την άρνηση χορηγήσεως ορισμένων ενισχύσεων που είχαν ως σκοπό την ανανέωση των εξοπλισμών και την κάλυψη των απωλειών, ενώ η επίμαχη απόφαση αφορούσε την απόρριψη ενισχύσεων χορηγηθεισών για νέες επενδύσεις.

138. Πράγματι, όπως ορθώς παρατηρεί η Επιτροπή, σε αμφότερες τις περιπτώσεις, ο οργανισμός που χορήγησε την ενίσχυση, ο αποδέκτης της ενισχύσεως, ο σκοπός και ο τόπος χρησιμοποιήσεως της ενισχύσεως ουσιαστικώς συνέπιπταν. Επομένως, ορθώς το Πρωτοδικείο θεώρησε ότι η απόφαση Mosel I συμβάλλει στην αιτιολόγηση της επίμαχης αποφάσεως.

139. Εξάλλου, η άποψη ότι δεν ήταν δυνατόν να προκύψουν από την πάγια πρακτική λήψεως αποφάσεων στην οποία αναφέρεται το Πρωτοδικείο οι λόγοι εκδόσεως της επίμαχης αποφάσεως προσκρούει επίσης στην ύπαρξη των αποφάσεων Daimler-Benz και Tettau.

140. Συγκεκριμένα, όπως επισημαίνει η Επιτροπή, «[σ]υγκρίνοντας τις δύο αποφάσεις, στις οποίες η Επιτροπή είχε εφαρμόσει [το άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης] με όλες τις άλλες παρατεθείσες αποφάσεις, με τις οποίες η Επιτροπή ρητώς αρνήθηκε την εφαρμογή της διατάξεως αυτής και τις οποίες γνωρίζουν απολύτως οι αναιρεσείοντες, ήταν δυνατόν σε οποιονδήποτε να γνωρίζει υπό ποιες αυστηρές προϋποθέσεις η Επιτροπή θεωρούσε ότι πληρούνταν οι όροι εφαρμογής της διατάξεως αυτής και πώς ερμήνευε την έννοια "διαίρεση της Γερμανίας"».

141. Επιτρέψτε μου να προσθέσω ότι ο τρόπος με τον οποίο η Επιτροπή εφάρμοζε το άρθρο 92, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της Συνθήκης απασχόλησε, εν πάση περιπτώσει, τους Γερμανούς θεωρητικούς του δικαίου [41].

142. Υπενθυμίζω, τέλος, ότι, με την προπαρατεθείσα απόφαση Γερμανία κατά Επιτροπής [42], το Δικαστήριο έκρινε, προκειμένου για περιστάσεις ουσιαστικώς ίδιες με αυτές της υπό κρίση υποθέσεως, ότι η επίμαχη απόφαση της Επιτροπής ήταν επαρκώς αιτιολογημένη.

143. Δεδομένου ότι, κατά την άποψή μου, οι αναιρεσείοντες δεν απέδειξαν ότι το Πρωτοδικείο προσέβαλε το άρθρο 190 της Συνθήκης, προτείνω να απορριφθεί ο δεύτερος λόγος αναιρέσεως.

41 — Βλ., για παράδειγμα, Schütterle, P., «Die Rechtsgrundlage für beihilfen zur Überwindung der wirtschaftlichen Folgen der Teilung Deutschlands», EuZW, 1994, σ. 715, Von Wallenberg, G., στο Grabitz/Hilf, *Das Recht der Europäischen Union, Kommentar*, Verlag C. H. Beck, Artikel 92 EGV, para 40, Kruse, E., «Ist die "Teilungsklausen" als Rechtsgrundlage für Beihilfen zum Ausgleich teilungsbedingter Nachteile obsolet?», EuZW, 1998, σ. 229, Mederer, W., στο Groeben/Thiesing/Ehlermann, *Kommentar zum EU-/EG-Vertrag*, Nomos Verlagsgesellschaft, 5η έκδοση, 1999, Artikel 92, παράγραφοι 60 έως 64.

42 — Σκέψεις 104 έως 108.

Γ — *Επί του τρίτου λόγου αναιρέσεως, που αντλείται από προσβολή του άρθρου 92, παράγραφος 3, στοιχείο β', της Συνθήκης*

144. Οι αναιρεσείοντες, υποστηριζόμενοι από τη Γερμανική Κυβέρνηση, προσάπτουν στο Πρωτοδικείο την εσφαλμένη ερμηνεία του άρθρου 92, παράγραφος 3, στοιχείο β', της Συνθήκης.

145. Με τη σκέψη 167 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως, το Πρωτοδικείο έκρινε, όσον αφορά την εν λόγω διάταξη, τα εξής:

«Όπως προκύπτει από την αλληλουχία και την όλη οικονομία της διατάξεως αυτής, η εν λόγω διαταραχή πρέπει να επηρεάζει ολόκληρη την οικονομία του οικείου κράτους μέλους και όχι μόνο μιας περιοχής του ή τμήματος της επικράτειάς του. Η λύση αυτή συνάδει άλλωστε και προς την ανάγκη να ερμηνεύεται στενά μια εξαιρετική διάταξη, όπως η του άρθρου 92, παράγραφος 3, στοιχείο β', της Συνθήκης. [...]»

146. Οι αναιρεσείοντες θεωρούν «νομικώς εσφαλμένη την ερμηνεία του Πρωτοδικείου σύμφωνα με την οποία [το άρθρο 92, παράγραφος 3, στοιχείο β', της Συνθήκης] μπορεί να εφαρμοσθεί μόνον αν θίγεται *το σύνολο* της επικράτειας κράτους μέλους» [43].

43 — Η υπογράμμιση της Volkswagen και της VW Sachsen.

147. Επιβάλλεται πάντως, καταρχάς, η διαπίστωση ότι το Πρωτοδικείο δεν αναφέρθηκε στο σύνολο της *επικράτειας* κράτους μέλους, αλλά στο σύνολο της *οικονομίας* του οικείου κράτους μέλους.

148. Ακολούθως, όπως ορθώς επισημαίνει η Επιτροπή, αντιθέτως προς τα σημεία α' και γ' του άρθρου 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης, το σημείο β' δεν κάνει λόγο για «περιοχές», αλλά για σοβαρή διαταραχή της οικονομίας «ενός κράτους μέλους».

149. Επομένως, ορθώς διαπίστωσε το Πρωτοδικείο, λαμβάνοντας επίσης υπόψη την ανάγκη αυστηρής ερμηνείας μιας εισάγουσας απόκλιση διατάξεως, ότι «η εν λόγω διαταραχή πρέπει να επηρεάζει ολόκληρη την οικονομία του οικείου κράτους μέλους και όχι μόνο μιας περιοχής του ή τμήματος της επικράτειάς του».

150. Οι αναιρεσείοντες υποστηρίζουν, επίσης, ότι ούτε η διατύπωση ούτε η πρακτική αποτελεσματικότητα του άρθρου 92, παράγραφος 3, στοιχείο β', της Συνθήκης δεν δικαιολογούν το συμπέρασμα του Πρωτοδικείου ότι η πτώση της πρώην σοσιαλιστικής οικονομίας της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας κατά την επανένωση δεν πρέπει να χαρακτηρισθεί «σοβαρή διαταραχή της οικονομίας» της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας.

151. Συναφώς, το Πρωτοδικείο διαπίστωσε ότι «[τ]ο αν [...] η γερμανική επανένωση

προκάλεσε σοβαρή διαταραχή της οικονομίας της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας είναι ζήτημα που απαιτεί σύνθετες εκτιμήσεις οικονομικής και κοινωνικής φύσεως, που [...] εμπίπτουν στην άσκηση της ευρείας διακριτικής ευχέρειας την οποία διαθέτει η Επιτροπή [...]» [44] και ότι «οι διάδικοι δεν προέβαλαν κανένα συγκεκριμένο στοιχείο που να αποδεικνύει ότι η Επιτροπή υπέπεσε σε κατάφωρη πλάνη εκτιμήσεως κρίνοντας ότι οι δυσμενείς αντίκτυποι της επανενώσεως της Γερμανίας επί της γερμανικής οικονομίας, όσο και αν ήσαν υπαρκτοί, δεν συνιστούσαν αφ' εαυτών λόγο εφαρμογής του άρθρου 92, παράγραφος 3, στοιχείο β', της Συνθήκης επί καθεστώτος ενισχύσεων» [45].

152. Δεν είναι πάντως δυνατόν να αμφισβητηθεί ότι η εκτίμηση του συνολικού αντίκτυπου της επανενώσεως στην οικονομία της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας συνεπάγεται σύνθετες εκτιμήσεις οικονομικής και κοινωνικής φύσεως. Κακώς, επομένως, η Γερμανική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η απλή αναφορά στον κανόνα δικαίου, στο πλαίσιο γνωστών πραγματικών περιστατικών, αρκούσε για να αποδειχθεί ότι πληρούνταν οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 92, παράγραφος 3, στοιχείο β', της Συνθήκης.

153. Κατά τα λοιπά, το επιχείρημα των αναιρεσειόντων αποτελεί αφορμή να επανέλθω στο ζήτημα της εκ μέρους του Πρωτοδικείου εκτιμήσεως των πραγματικών περιστατικών, ήτοι της ελλείψεως κατάφωρου σφάλματος εκτιμήσεως εκ μέρους της Επιτροπής. Λαμβανομένου υπόψη, ωστόσο, ότι οι αναιρεσείοντες δεν προβάλλουν καμία ένδειξη αλλοιώσεως των πραγματικών περιστατικών από το Πρωτοδικείο, το επιχείρημά τους πρέπει να απορριφθεί.

154. Για όλους αυτούς τους λόγους, προτείνω, κατά συνέπεια, στο Δικαστήριο να απορρίψει τον τρίτο λόγο αναιρέσεως που προέβαλαν οι αναιρεσείοντες.

Δ — Επί του τετάρτου λόγου αναιρέσεως, που αντλείται από προσβολή των άρθρων 92, παράγραφος 3, και 93 της Συνθήκης

155. Στο πλαίσιο του τετάρτου λόγου αναιρέσεως, οι αναιρεσείοντες, υποστηριζόμενοι από τη Γερμανική Κυβέρνηση, προσάπτουν στο Πρωτοδικείο ότι προσέβαλε τα άρθρα 92, παράγραφος 3, και 93 της Συνθήκης, όταν προέβη στις εξής διαπιστώσεις:

«203 Αντιθέτως προς ό,τι υποστηρίζουν οι προσφεύγοντες, τα επίδικα μέτρα ενισχύσεως δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι εμπίπτουν σε ήδη εγκριθέν από την Επιτροπή πρόγραμμα περιφερειακών ενισχύσεων και ότι, συνεπώς, απαλλάσσονται της υποχρεώσεως προηγουμένης κοινοποιήσεως.

44 — Αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, σκέψη 169.

45 — Αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, σκέψη 170.

204 Συγκεκριμένα, η Γερμανία, εφόσον — στο δέκατο ένατο πρόγραμμα πλαίσιο το οποίο είχε εγκρίνει κατ' εφαρμογήν του νόμου περί έργων κοινής ωφέλειας[46] — αναφερόταν σε συγκεκριμένους κλάδους, στους οποίους καθένα από τα χρηματοδοτούμενα προγράμματα υπέκειτο σε υποχρέωση προηγούμενης παροχής αδείας από την Επιτροπή (βλ. ανωτέρω σκέψη 7), γνώριζε ότι η έγκριση των σκοπουμένων από αυτό το πρόγραμμα-πλαίσιο περιφερειακών ενισχύσεων δεν κατελάμβανε τους υπό κρίση τομείς και ειδικότερα την αυτοκινητοβιομηχανία, εφόσον το κόστος της χρηματοδοτουμένης πράξεως υπερέβαινε τα 12 εκατομμύρια ECU.

205 Τούτο επιβεβαιώνουν ιδίως τα ακόλουθα στοιχεία: πρώτον, η από 2 Οκτωβρίου 1990 επιστολή της Επιτροπής, με την οποία εγκρίθηκε το προβλεπόμενο για το 1991 από το δέκατο ένατο πρόγραμμα-πλαίσιο καθεστώς περιφερειακών ενισχύσεων (βλ. ανωτέρω σκέψη 7), και η από 5 Δεκεμβρίου 1990 επιστολή της, που ενέκρινε την εφαρμογή του νόμου περί έργων κοινής ωφέλειας στα νέα ομόσπονδα κράτη (βλ. ανωτέρω σκέψη 11), με τις οποίες επιστολές η Επιτροπή εφιστούσε ρητά την προσοχή της Γερμανικής Κυβερνήσεως στην ανάγκη, κατά την εκτέλεση των σκοπουμένων μέτρων, να λαμβάνεται υπόψη το υφιστάμενο σε ορισμένους βιομηχανικούς κλάδους κοινοτικό πλαίσιο· δεύτερον, οι επιστολές της Επιτροπής της 14ης Δεκεμβρίου 1990 και της 14ης Μαρτίου 1991, με τις οποίες τόνιζε ότι οι ενισχύσεις υπέρ των νέων επενδύσεων της Volkswagen δεν μπορούσαν να εκτελεσθούν χωρίς προηγουμένως να της κοινοποιηθούν και λάβουν την έγκρισή της (βλ. ανωτέρω σκέψη 18)· και, τρίτον, το γεγονός ότι καθεμιά από τις υπουργικές αποφάσεις του 1991 προβλέπει ότι "τελεί υπό την επιφύλαξη χορηγήσεως αδείας από την Επιτροπή". Κακώς οι προσφεύγοντες διατείνονται ότι η μνεία αυτή είναι άνευ αντικειμένου για τον λόγο ότι η χορήγηση αδείας ήταν ήδη κεκτημένη χάρη στην έγκριση του δεκάτου ενάτου προγράμματος-πλαισίου. Συγκεκριμένα, η έγκριση αυτή δεν εκτείνεται στον τομέα του αυτοκινήτου, όπως τονίστηκε στην ανωτέρω σκέψη 204. Εξάλλου, οι προσφεύγοντες αβασίμως υποστηρίζουν ότι η προσκόμιση των επιστολών αυτών σε παράρτημα του υπομνήματος ανταπαντήσεως, ήταν εκπρόθεση και απαράδεκτη. Συγκεκριμένα, αφενός μεν οι εν λόγω επιστολές παρατίθενται τόσο στην ενότητα ΙΙ της [επίμαχης αποφάσεως], όσο και στην απόφαση περί κινήσεως διαδικασίας εξετάσεως. Αφετέρου δε προσκομίστηκαν εις απάντηση αμφισβητήσεως που για πρώτη φορά εγκρίθηκε με το υπόμνημα απαντήσεως.

206 Υπό το πρίσμα των προεκτεθέντων στοιχείων, το γεγονός ότι η εφαρμογή του κοινοτικού πλαισίου[47] ανεστάλη μεταξύ Ιανουαρίου και Απριλίου του 1991, και αν ακόμη θεωρηθεί αποδεδειγμένο, δεν μπορεί να έχει ως έννομη συνέπεια οι ενισχύσεις στην αυτοκινητοβιομηχανία να θεωρηθούν καταλαμ-

46 — Γερμανικός νόμος περί του καθήκοντος γενικού συμφέροντος «Βελτίωση των περιφερειακών οικονομικών δομών» της 6ης Οκτωβρίου 1969.

47 — Κοινοτικό πλαίσιο των κρατικών ενισχύσεων στον τομέα της αυτοκινητοβιομηχανίας, που αποτελεί αντικείμενο της ανακοινώσεως 89/C 123/03 (ΕΕ 1989, C 123, σ. 3).

βανόμενες από την έγκριση του δεκάτου ενάτου προγράμματος-πλαισίου. Αντιθέτως, το γεγονός αυτό σημαίνει ότι εξακολουθούσε να εφαρμόζεται πλήρως στις επίδικες ενισχύσεις το άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης.

207 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι οι επίδικες ενισχύσεις υπέκειντο, ούτως ή άλλως, στην υποχρέωση προηγουμένης κοινοποιήσεως στην Επιτροπή και ότι δεν μπορούσαν να τεθούν σε εκτέλεση πριν η διαδικασία καταλήξει σε τελική απόφαση.

208 Αντιθέτως, το ζήτημα αν το κοινοτικό πλαίσιο είχε ή όχι υποχρεωτική ισχύ έναντι της Γερμανίας τον Μάρτιο του 1991 δεν ασκεί επιρροή στην παρούσα διαφορά.

209 Συναφώς, τονίζεται ότι, ναι μεν οι κανόνες του κοινοτικού πλαισίου, ως "κατάλληλα μέτρα" προτεινόμενα, βάσει του άρθρου 93, παράγραφος 1, της Συνθήκης, από την Επιτροπή στα κράτη μέλη στερούνται υποχρεωτικού χαρακτήρα και τα δεσμεύουν μόνον εφόσον αυτά έχουν συναινέσει προς τούτο (βλ. προαναφερθείσα απόφαση της 15ης Απριλίου 1997, Ισπανία κατά Επιτροπής, σκέψεις 30 έως 33), τίποτε δεν εμποδίζει την Επιτροπή να εξετάζει τις ενισχύσεις που πρέπει να της κοινοποιούνται με γνώμονα αυτούς τους κανόνες, στο πλαίσιο της ασκήσεως της ευρείας διακριτικής ευχέρειας την οποία διαθέτει κατά την εφαρμογή των άρθρων 92 και 93 της Συνθήκης».

156. Σύμφωνα με τους αναιρεσείοντες, το Πρωτοδικείο προσβάλλει τα άρθρα 92 και 93 της Συνθήκης, όταν διαπιστώνει ότι οι ενισχύσεις που χορηγήθηκαν στον όμιλο Volkswagen υπέκειντο σε υποχρέωση χωριστής κοινοποιήσεως και ότι θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο ενδελεχούς ελέγχου εκ μέρους της Επιτροπής βάσει του άρθρου 92 της Συνθήκης. Κατά την άποψή τους, η διαπίστωση αυτή είναι νομικώς εσφαλμένη, διότι, αντιθέτως προς την ακριβή άποψη του Πρωτοδικείου, οι ενισχύσεις αποτελούν μέρος εγκριθέντος προγράμματος ενισχύσεων.

157. Προς στήριξη της απόψεώς τους, οι αναιρεσείοντες αναπτύσσουν τον ακόλουθο συλλογισμό.

158. Οι επίμαχες ενισχύσεις αποτελούν μέρος του καθεστώτος περιφερειακών ενισχύσεων που είχε προβλέψει για το 1991 το δέκατο ένατο πρόγραμμα-πλαίσιο που θεσπίστηκε κατ' εφαρμογή του νόμου περί

καθήκοντος γενικού συμφέροντος, σύστημα το οποίο ενέκρινε η Επιτροπή με έγγραφο της 2ας Οκτωβρίου 1990 απευθυνόμενο προς τη Γερμανική Κυβέρνηση. Η Επιτροπή, με έγγραφα της 5ης Δεκεμβρίου 1990 και της 11ης Απριλίου 1991 που απηύθυνε στη Γερμανική Κυβέρνηση, ενέκρινε την εφαρμογή του νόμου περί καθήκοντος γενικού συμφέροντος στα νέα ομόσπονδα κράτη. Ομοίως, ενέκρινε, με έγγραφο της 9ης Ιανουαρίου 1991, την επέκταση των υφιστάμενων καθεστώτων περιφερειακών ενισχύσεων στα νέα ομόσπονδα κράτη.

159. Οι αναιρεσείοντες αναγνωρίζουν ότι τα προαναφερθέντα έγγραφα της Επιτροπής περιέχουν την εξής διευκρίνιση: «οι γερμανικές αρχές θα λάβουν υπόψη, κατά την εφαρμογή των προγραμμάτων, όσον αφορά τις ενισχύσεις, ισχύουσες διατάξεις του κοινοτικού δικαίου και όρους-πλαίσια [...] σε ορισμένους βιομηχανικούς τομείς» και, επομένως, και διατάξεις του κοινοτικού πλαισίου. Το κοινοτικό πλαίσιο προβλέπει, μεταξύ άλλων, στο σημείο 2.2, πρώτο εδάφιο, ότι «[ό]λες οι ενισχύσεις που πρόκειται να χορηγηθούν από δημόσιες αρχές, εντός του πλαισίου ενός εγκεκριμένου καθεστώτος ενισχύσεων, προς επιχειρήσεις που λειτουργούν στον τομέα των αυτοκινήτων όπως αυτός ορίζεται παραπάνω, και εφόσον η δαπάνη του προς ενίσχυση σχεδίου υπερβαίνει τα 12 εκατομμύρια ECU, υπόκεινται σε εκ των προτέρων κοινοποίηση με βάση το άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ [...]».

160. Οι αναιρεσείοντες υποστηρίζουν πάντως ότι το κοινοτικό πλαίσιο δεν αποτελούσε, κατά την περίοδο μεταξύ Ιανουαρίου και Απριλίου 1991, «ισχύουσα» διάταξη κοινοτικού δικαίου.

161. Συγκεκριμένα, το κοινοτικό πλαίσιο εφαρμόστηκε επί δύο έτη, έως τις 31 Δεκεμβρίου 1990. Η παράταση της ισχύος του έγινε εξάλλου δεκτή από τη Γερμανική Κυβέρνηση μόλις τον Απρίλιο του 1991. Συνεπώς, κατά τους αναιρεσείοντες, το κοινοτικό πλαίσιο, μετά την παράτασή του, δεδομένου ότι πρόκειται περί επωφελούς μέτρου κατά την έννοια του άρθρου 93, παράγραφος 1, της Συνθήκης, μπορεί να θεωρηθεί ως ισχύον μόνο από τον Απρίλιο του 1991 και εφεξής.

162. Οι επίμαχες ενισχύσεις χορηγήθηκαν, σύμφωνα με τους αναιρεσείοντες, στις 22 Μαρτίου 1991 και, επομένως, ακριβώς κατά την περίοδο κατά την οποία το κοινοτικό πλαίσιο δεν εφαρμοζόταν. Κατά συνέπεια, οι επίμαχες ενισχύσεις θα έπρεπε να θεωρηθούν ως μέρος ενός καθεστώτος ενισχύσεων το οποίο ενέκρινε εξ ολοκλήρου η Επιτροπή. Οι ενισχύσεις αυτές πρέπει συνεπώς να χαρακτηριστούν ως υφιστάμενες ενισχύσεις.

163. Κατά τους αναιρεσείοντες, οι συνέπειες είναι δύο. Αφενός, από τυπικής πλευράς, δεν ήταν αναγκαία η κοινοποίηση των επίμαχων ενισχύσεων. Αφετέρου, από ουσιαστικής πλευράς, οι αναιρεσείοντες φρονούν ότι, εφόσον πρόκειται για υφιστάμενες ενισχύσεις, ο έλεγχος της Επιτροπής περιορι-

ζόταν στο αν κάθε συγκεκριμένη ενίσχυση ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής του γενικού καθεστώτος και αν πληρούσε τις προϋποθέσεις που θέτει η απόφαση περί εγκρίσεώς του.

164. Η άποψη των αναιρεσειόντων πάντως δεν είναι πειστική.

165. Συγκεκριμένα, η άποψη αυτή στηρίζεται εξ ολοκλήρου στην αρχή ότι η εκ μέρους της Επιτροπής έγκριση του καθεστώτος περιφερειακών ενισχύσεων που προβλέπει το δέκατο ένατο πρόγραμμα-πλαίσιο υπόκειται σε όρους μόνον εφόσον εφαρμόζεται το κοινοτικό πλαίσιο. Αν αυτό δεν εφαρμόζεται, η έγκριση είναι γενική και, επομένως, καλύπτει όλες τις ενισχύσεις που εμπίπτουν στο καθεστώς αυτό, συμπεριλαμβανομένων των επίμαχων ενισχύσεων.

166. Το Πρωτοδικείο πάντως δεν συμμερίζεται αυτήν την άποψη. Συγκεκριμένα, με τη σκέψη 206 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως, το Πρωτοδικείο διαπιστώνει ότι, υπό το πρίσμα των εκτεθέντων στις σκέψεις 204 και 205 στοιχείων, «[...] το γεγονός ότι η εφαρμογή του κοινοτικού πλαισίου ανεστάλη μεταξύ Ιανουαρίου και Απριλίου του 1991, και αν ακόμη θεωρηθεί αποδεδειγμένο, δεν μπορεί να έχει ως έννομη συνέπεια οι ενισχύσεις στην αυτοκινητοβιομηχανία να θεωρηθούν καταλαμβανόμενες από την έγκριση του δεκάτου ενάτου προγράμματος-πλαισίου [...]».

167. Με άλλα λόγια, το Πρωτοδικείο συνάγει το συμπέρασμα ότι, ανεξαρτήτως του αν εφαρμόζεται το κοινοτικό πλαίσιο, οι ενισχύσεις στην αυτοκινητοβιομηχανία δεν υπόκεινται, εν πάση περιπτώσει, στην έγκριση του καθεστώτος περιφερειακών ενισχύσεων που προβλέπει το δέκατο ένατο πρόγραμμα-πλαίσιο.

168. Το συμπέρασμα αυτό βασίζεται στην εκ μέρους του Πρωτοδικείου εκτίμηση των εγγράφων για τα οποία κάνει λόγο στις σκέψεις 204 και 205 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως.

169. Πρόκειται για μια εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί στο πλαίσιο της παρούσας αναιρέσεως, πλην της περιπτώσεως αλλοιώσεως των περιστατικών αυτών.

170. Ωστόσο, θεωρώ ότι, εν προκειμένω, δεν τίθεται ζήτημα τέτοιας αλλοιώσεως.

171. Συγκεκριμένα, τα έγγραφα, για τα οποία γίνεται λόγος στη σκέψη 205 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως, με τα οποία η Επιτροπή επέστησε την προσοχή της Γερμανικής Κυβερνήσεως, καταρχάς, στην αναγκαιότητα να ληφθεί υπόψη, κατά την εφαρμογή των οικείων μέτρων, το κοινοτικό πλαίσιο που ισχύει σε ορισμένους τομείς της βιομη-

χανίας (μεταξύ των οποίων και η αυτοκινητοβιομηχανία) και, ακολούθως, στο γεγονός ότι οι ενισχύσεις προς τις νέες επενδύσεις της Volkswagen δεν μπορούσαν να εκτελεσθούν χωρίς να κοινοποιηθούν σ' αυτή και χωρίς να εγκριθούν απ' αυτή, επιβεβαιώνουν ότι η Επιτροπή είχε σαφή και συγκεκριμένη πρόθεση, όσον αφορά το καθεστώς περιφερειακών ενισχύσεων που προβλέπει το δέκατο ένατο πρόγραμμα-πλαίσιο, να παράσχει μια έγκριση η οποία δεν κάλυπτε ορισμένους τομείς της βιομηχανίας, συμπεριλαμβανομένης της αυτοκινητοβιομηχανίας.

172. Η εκ μέρους της Επιτροπής έγκριση του καθεστώτος περιφερειακών ενισχύσεων που προβλέπει το δέκατο ένατο πρόγραμμα-πλαίσιο δεν αποτελεί, συνεπώς, έγκριση με μεταβαλλόμενο πεδίο εφαρμογής — δηλαδή με περιορισμένο πεδίο εφαρμογής αν εφαρμόζεται το κοινοτικό πλαίσιο και με γενικό πεδίο εφαρμογής στην αντίθετη περίπτωση —, αλλά έγκριση που αποκλείει, εν πάση περιπτώσει, από το πεδίο εφαρμογής της τις ενισχύσεις που χορηγήθηκαν, μεταξύ άλλων, στον τομέα της αυτοκινητοβιομηχανίας.

173. Αυτή ήταν, άλλωστε, και η άποψη της Γερμανικής Κυβερνήσεως, όπως αποδεικνύει το κείμενο του δεκάτου ενάτου προγράμματος-πλαισίου. Συγκεκριμένα, το εν λόγω πρόγραμμα-πλαίσιο επισημαίνει (τμήμα Ι, σημείο 9.3, σ. 43) ότι η Επιτροπή «έχει λάβει αποφάσεις που είτε απαγορεύουν την εκτέλεση κρατικών ενισχύσεων χορηγουμένων σε ορισμένους τομείς, έστω και αν χορηγήθηκαν στο πλαίσιο εγκεκριμένων προγραμμάτων (π.χ. περιφερειακών ενισχύσεων), είτε την εξαρτούν από προηγούμενη άδεια για καθένα από τα χρηματοδοτούμενα προγράμματα [...]

Τέτοιοι κανόνες υφίστανται στους ακόλουθους τομείς:

α) [...]

— την αυτοκινητοβιομηχανία, εφόσον το κόστος της χρηματοδοτούμενης πράξεως υπερβαίνει τα 12 εκατομμύρια ECU» [48].

174. Λαμβανομένου υπόψη ότι η έγκριση δεν καλύπτει τις ενισχύσεις στον τομέα της αυτοκινητοβιομηχανίας, οι επίμαχες ενισχύσεις έπρεπε να είχαν κοινοποιηθεί είτε βάσει των διατάξεων του κοινοτικού πλαισίου είτε, αν υποτεθεί ότι το κοινοτικό πλαίσιο δεν εφαρμοζόταν, όπως υποστηρίζουν οι αναιρεσείοντες, βάσει του άρθρου 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης, όπως ορθώς επισημαίνει το Πρωτοδικείο με τη σκέψη 206 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως.

175. Επομένως, το Πρωτοδικείο ορθώς διαπίστωσε, με τη σκέψη 207 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως, ότι οι επίδικες ενισχύσεις υποβάλλονταν στην υποχρέωση προηγουμένης κοινοποιήσεως στην Επιτροπή και ότι δεν μπορούσαν να χορηγηθούν πριν η διαδικασία καταλήξει στην έκδοση τελικής αποφάσεως.

176. Η ανάλυσή μου θα μπορούσε να ολοκληρωθεί στο σημείο αυτό.

48 — Βλ. αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, σκέψη 7.

177. Πράγματι, τα επιχειρήματα που προβάλλουν οι αναιρεσείοντες στο πλαίσιο του τετάρτου λόγου αναιρέσεως έχουν κυρίως ως σκοπό να αποδείξουν ότι το κοινοτικό πλαίσιο δεν εφαρμοζόταν μεταξύ Ιανουαρίου και Απριλίου του 1991.

178. Όπως όμως προαναφέρθηκε, το ζήτημα αυτό δεν ασκεί επιρροή στην επίλυση της παρούσας διαφοράς.

179. Πάντως, το επιχείρημα που προβάλλουν οι αναιρεσείοντες για να αποδείξουν ότι το κοινοτικό πλαίσιο δεν εφαρμοζόταν κατά την προαναφερθείσα περίοδο δεν είναι πειστικό.

180. Συγκεκριμένα, το επιχείρημα αυτό σημαίνει ότι η Γερμανική Κυβέρνηση δέχθηκε την έγκριση του κοινοτικού πλαισίου μόλις τον Απρίλιο του 1991. Συνεπώς, δεδομένου ότι πρόκειται για επωφελές μέτρο, κατά την έννοια του άρθρου 93, παράγραφος 1, της Συνθήκης, το κοινοτικό πλαίσιο δεν μπορούσε, ελλείψει αποδοχής εκ μέρους του κράτους μέλους, να εφαρμοσθεί πριν από την ημερομηνία αυτή.

181. Ορθώς πάντως το Πρωτοδικείο έκρινε, με τη σκέψη 209 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως, ότι «[...] τίποτε δεν εμποδίζει την Επιτροπή να εξετάζει τις ενισχύσεις που πρέπει να της κοινοποιούνται με γνώμονα τους κανόνες που περιέχονται στο κοινοτικό πλαίσιο), στο πλαίσιο της ασκήσεως της ευρείας διακριτικής ευχέρειας την οποία διαθέτει κατά την εφαρμογή των άρθρων 92 και 93 της Συνθήκης».

182. Πράγματι, όπως έκρινε το Δικαστήριο, με τη σκέψη 62 της αποφάσεως της 5ης Οκτωβρίου 2000, Γερμανία κατά Επιτροπής [49], «πρέπει να σημειωθεί ότι η Επιτροπή μπορεί να δεσμευθεί με συγκεκριμένους προσανατολισμούς για την άσκηση των εξουσιών εκτιμήσεως που έχει, μέσω πράξεων όπως οι κατευθυντήριες γραμμές, εφόσον αυτές περιέχουν ενδεικτικούς κανόνες ως προς τον προσανατολισμό που πρέπει να ακολουθεί το εν λόγω όργανο και εφόσον δεν αποκλίνουν από τους κανόνες της Συνθήκης».

183. Συνεπώς, το κοινοτικό πλαίσιο μπορεί να εφαρμόζεται όχι μόνο μέσω της λήψεως επωφελούς μέτρου, αλλά και διά της ασκήσεως, εκ μέρους της Επιτροπής, της διακριτικής της ευχέρειας στο πλαίσιο των άρθρων 92 και 93 της Συνθήκης [50].

184. Συναφώς, επιβάλλεται η παραπομπή στην απόφαση 90/381/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 21ης Φεβρουαρίου 1990, σχετικά με τα

49 — C-288/96, Συλλογή 2000, σ. I-8237.

50 — Βλ. επίσης τις προτάσεις που ανέπτυξα στις 12 Μαρτίου 2002, στην εκκρεμή ενώπιον του Δικαστηρίου υπόθεση C-242/00, Γερμανία κατά Επιτροπής, σκέψεις 73 έως 75.

γερμανικά καθεστώτα ενίσχυσης που εφαρμόζονται στον τομέα του αυτοκινήτου [51], η οποία εκδόθηκε κατόπιν της αποφάσεως της Γερμανικής Κυβερνήσεως να μην εφαρμόσει το κοινοτικό πλαίσιο (στο αρχικό κείμενο) [52]. Το άρθρο 1 της αποφάσεως αυτής ορίζει τα εξής:

«1. Από την 1η Μαΐου 1990, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας κοινοποιεί στην Επιτροπή, κατ' εφαρμογή του άρθρου 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ, όλες τις ενισχύσεις που χορηγούνται για τα σχέδια, των οποίων το κόστος υπερβαίνει τα 12 εκατομμύρια ECU βάσει των συστημάτων ενισχύσεων που απαριθμούνται στο παράρτημα και οι οποίες πρέπει να χορηγηθούν σε επιχειρήσεις που ασκούν δραστηριότητα στον τομέα των αυτοκινήτων, όπως προσδιορίζεται στο σημείο 2.1 του κοινοτικού πλαισίου κρατικών ενισχύσεων στον τομέα της αυτοκινητοβιομηχανίας. Οι κοινοποιήσεις αυτές πραγματοποιούνται σύμφωνα με τους κανόνες που προβλέπονται στα σημεία 2.2 και 2.3 του εν λόγω πλαισίου. Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας γνωστοποιεί, επίσης ετήσιες εκθέσεις σύμφωνα με τις διατάξεις του πλαισίου.

2. Εκτός από τον κατάλογο των συστημάτων που απαριθμούνται στο παράρτημα, ο οποίος δεν είναι εξαντλητικός κατάλογος, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας συμμορφώνεται προς τις υποχρεώσεις που αναφέρονται στο άρθρο 1, παράγραφος 1, όσον αφορά όλα τα άλλα υφιστάμενα συστήματα ενισχύσεων τα οποία δεν περιλαμβάνονται στο παράρτημα και από τα οποία επωφελείται ενδεχομένως ο τομέας τον οποίο αφορά το πλαίσιο.

3. Οι ενισχύσεις που χορηγούνται βάσει του Berlin Fördderungsgesetz προς επιχειρήσεις του τομέα της αυτοκινητοβιομηχανίας εγκατεστημένες στο Βερολίνο απαλλάσσονται από την υποχρέωση προηγούμενης κοινοποίησης που προβλέπεται από το πλαίσιο, αλλά πρέπει να αναφέρονται στις ετήσιες εκθέσεις των οποίων απαιτείται η προσκόμιση».

185. Όπως ορθώς επισημαίνει η Επιτροπή, η απόφαση αυτή είχε απεριόριστη ισχύ. Επομένως, αντιθέτως προς την ισχύ του κοινοτικού πλαισίου, η ισχύς της εν λόγω αποφάσεως δεν περιοριζόταν μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 1990.

186. Οι αναιρεσείοντες απαντούν, ωστόσο, ότι το γεγονός ότι το κοινοτικό πλαίσιο κατέστη δεσμευτικό για την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας την 1η Μαΐου 1990, μετά το πέρας της διαδικασίας κινηθείσας βάσει του άρθρου άρθρο 93, παράγραφος 2, της Συνθήκης, δεν μπορεί να το καταστήσει δεσμευτικό χωρίς όριο διάρκειας πέραν της αρχικώς προβλεφθείσας προθεσμίας.

187. Συγκεκριμένα, κατά τους αναιρεσείοντες, θα ήταν αντίθετο προς την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως το να μπορεί το κοινοτικό πλαίσιο να εξακολουθεί να εφαρμόζεται μόνο στη Γερμανία, ενώ στα άλλα κράτη μέλη είχε παύσει να εφαρμόζεται στις 31 Δεκεμβρίου 1990.

51 — ΕΕ 1990, L 188, σ. 55.

52 — Βλ. αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, σκέψη 6.

188. Το επιχείρημα αυτό, που αντλείται από παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως, δεν μπορεί, ωστόσο, να γίνει δεκτό.

189. Συγκεκριμένα, όσον αφορά την υποχρέωση κοινοποιήσεως των ενισχύσεων στον τομέα της αυτοκινητοβιομηχανίας, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, στην οποία εφαρμόζονταν οι κανόνες του κοινοτικού πλαισίου διά της αποφάσεως 90/381, βρισκόταν, μεταξύ Ιανουαρίου και Απριλίου 1991, στην ίδια κατάσταση με οποιοδήποτε άλλο κράτος μέλος στο οποίο — υποθετικώς — το κοινοτικό πλαίσιο δεν εφαρμοζόταν πια λόγω ελλείψεως συμφωνίας του κράτους αυτού όσον αφορά την έγκρισή του.

190. Πράγματι, τόσο στη μια όσο και στην άλλη περίπτωση, οι ενισχύσεις που υπερέβαιναν τα 12 εκατομμύρια ECU έπρεπε να κοινοποιηθούν, είτε βάσει της αποφάσεως 90/381 (για την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας) ή άμεσα βάσει του άρθρου άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης (για ένα Χ κράτος μέλος). Σε τελική ανάλυση, το Χ κράτος μέλος βρισκόταν σε μειονεκτικότερη θέση, διότι έπρεπε να κοινοποιεί ακόμη και τις ενισχύσεις που δεν υπερέβαιναν το ποσό των 12 εκατομμυρίων ECU.

191. Από τα προεκτεθέντα προκύπτει, επομένως, ότι το Πρωτοδικείο απολύτως ορθώς διαπίστωσε, με τη σκέψη 208 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, ότι το ζήτημα αν το κοινοτικό πλαίσιο είχε ή όχι δεσμευτική ισχύ ως προς τη Γερμανία τον Μάρτιο του 1991 δεν ασκεί επιρροή στην παρούσα διαφορά.

192. Η Επιτροπή αναφέρεται επίσης στις σκέψεις 210 έως 219 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, με τις οποίες το Πρωτοδικείο απορρίπτει τον ισχυρισμό των προσφευγόντων ότι η εξέταση, το 1996, του συμβατού των επίδικων ενισχύσεων με την κοινή αγορά μπορούσε να στηριχθεί μόνο στα στοιχεία εκτιμήσεως που ίσχυαν το 1991 (εξέταση ex ante).

193. Κατά την Επιτροπή, τα επιχειρήματα των αναιρεσειόντων σχετικά με την εφαρμογή του κοινοτικού πλαισίου μεταξύ Ιανουαρίου και Απριλίου 1991 καθίστανται περιττά ενόψει των εν λόγω σκέψεων της αποφάσεως του Πρωτοδικείου. Συγκεκριμένα, κατά το Πρωτοδικείο, το ζήτημα της δυνατότητας εφαρμογής του κοινοτικού πλαισίου τον Μάρτιο του 1991 δεν ασκούσε καμία επιρροή εν προκειμένω, διότι η Επιτροπή μπορούσε και έπρεπε να λάβει υπόψη τα πραγματικά και νομικά περιστατικά που είχε υπόψη της κατά τον χρόνο εκδόσεως της επίμαχης αποφάσεως, στις 26 Ιουνίου 1996.

194. Το επιχείρημα της Επιτροπής δεν μπορεί, ωστόσο, να γίνει δεκτό.

195. Συγκεκριμένα, όπως ορθώς επισημαίνουν οι αναιρεσείοντες, το ζήτημα της υπάρξεως υποχρεώσεως κοινοποιήσεως μιας ενισχύσεως πρέπει να εξετασθεί κατά τον χρόνο εκδόσεως της αποφάσεως με την οποία χορηγήθηκε η εν λόγω ενίσχυση.

196. Αντιθέτως, διαφορετικό είναι το ζήτημα ποια πραγματικά και νομικά περιστατικά πρέπει να λάβει υπόψη η Επιτροπή κατά την έκδοση της αποφάσεώς της. Το ζήτημα αυτό ανακύπτει, εξάλλου, μόνον αν δοθεί καταφατική απάντηση στο ερώτημα αν πρέπει να κοινοποιηθεί μια ενίσχυση. Η απάντηση στο πρώτο αυτό ερώτημα δεν μπορεί, επομένως, να καθορίσει την απάντηση που πρέπει να δοθεί στο τελευταίο αυτό ερώτημα.

197. Εξάλλου, τόσο από τον τίτλο που προηγείται της σκέψεως 192 όσο και από τη σκέψη 219 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως προκύπτει ότι το Πρωτοδικείο θεώρησε ότι τα επιχειρήματα των αναιρεσειόντων που σχετίζονται, αφενός, με την ανάγκη ex ante εξετάσεως και, αφετέρου, με τη μη δυνατότητα εφαρμογής του κοινοτικού πλαισίου αποτελούν δύο χωριστά επιχειρήματα.

198. Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι, κατά την άποψή μου, οι αναιρεσείοντες δεν απέδειξαν, στο πλαίσιο του τετάρτου λόγου αναιρέσεως, ότι το Πρωτοδικείο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο.

199. Προτείνω, επομένως, να απορριφθεί ο εν λόγω λόγος αναιρέσεως.

Ε — *Επί του πέμπτου λόγου αναιρέσεως της Volkswagen και της VW Sachsen, σχετικά με τη μερική παραίτηση από την προσφυγή που δέχθηκε το Πρωτοδικείο*

200. Η Volkswagen και η VW Sachsen αμφισβητούν το σημείο 1 του διατακτικού της προσβαλλόμενης αποφάσεως, σε σχέση με τις σκέψεις 309 και 65 της εν λόγω αποφάσεως.

201. Με τη σκέψη 309 της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως, το Πρωτοδικείο διαπίστωσε ότι, «[κ]ατά το άρθρο 87, παράγραφος 2, του Κανονισμού Διαδικασίας, ο ηττηθείς διάδικος καταδικάζεται στα δικαστικά έξοδα, εφόσον υπήρχε σχετικό αίτημα του νικήσαντος διαδίκου». Κατά το άρθρο 87, παράγραφος 5, του Κανονισμού Διαδικασίας, ο παραιτούμενος διάδικος καταδικάζεται στα δικαστικά έξοδα, εφόσον υπήρχε σχετικό αίτημα του αντιδίκου.

202. Το σημείο 1 του διατακτικού της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως έχει ως εξής:

«[Το Πρωτοδικείο] [σ]ημειώνει ότι οι προσφεύγοντες στην υπόθεση T-143/96 παραιτούνται από το δικόγραφο της προσφυγής, καθ' όσον επιδιώκει την ακύρωση του άρθρου 2, πρώτη περίπτωση, της αποφάσεως 96/666/ΕΚ της Επιτροπής, της 26ης Ιουνίου 1996, σχετικά με ενίσχυση που χορήγησε η Γερμανία προς τον όμιλο Volkswagen για τα εργοστάσια στις περιοχές Mosel και Chemnitz».

203. Το Πρωτοδικείο είχε αναγνωρίσει, με τη σκέψη 65 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως τα εξής:

«Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της 30ής Ιουνίου 1999, οι προσφεύγουσες της υποθέσεως Τ-143/96 ζήτησαν από το Πρωτοδικείο να διαπιστώσει ότι η προσφυγή έχει καταστεί άνευ αντικειμένου καθ' όσον επιδιώκει την ακύρωση του άρθρου 2, πρώτη περίπτωση, της [επίμαχης αποφάσεως], το οποίο κηρύσσει ασυμβίβαστη με την κοινή αγορά την επενδυτική ενίσχυση που χορηγείται υπό μορφή έκτακτης αποσβέσεως των επενδύσεων, και να εφαρμόσει σχετικώς το άρθρο 87, παράγραφος 6, του Κανονισμού Διαδικασίας. Το Πρωτοδικείο σημείωσε επίσης ότι, κατά την Επιτροπή, το αίτημα αυτό πρέπει να ερμηνευθεί ως μερική παραίτηση από το δικόγραφο της προσφυγής και να συνεπαχθεί την εφαρμογή του άρθρου 87, παράγραφος 5, του Κανονισμού Διαδικασίας».

204. Η Volkswagen και η VW Sachsen προσάπτουν στο Πρωτοδικείο ότι ασπάστηκε, χωρίς περαιτέρω αιτιολογία, την άποψη της Επιτροπής.

205. Οι αναιρεσείοντες εξηγούν ότι, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, είχαν σαφώς επισημάνει ότι, κατόπιν πρόσφατης τροποποιήσεως της γερμανικής φορολογικής νομοθεσίας, δεν θα μπορούσαν πια να προβούν εκ των υστέρων σε έκτακτη απόσβεση των επενδύσεων, ακόμη και αν γίνονταν δεκτά τα αιτήματά τους (και η Επιτροπή χορηγούσε σχετική άδεια). Επειδή ουδόλως μπορούσαν πια να επωφεληθούν από μια απόφαση που τους εξασφάλιζε δυνατότητα έκτακτης αποσβέσεως, οι αναιρεσείοντες πρότειναν, όπως υποστηρίζουν, την κατάργηση της δίκης, ζητώντας συγχρόνως από το Δικαστήριο να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων, σύμφωνα με το άρθρο 87, παράγραφος 6, του Κανονισμού Διαδικασίας του Πρωτοδικείου.

206. Οι αναιρεσείοντες υποστηρίζουν ότι αποδίδουν σημασία στη διαπίστωση ότι δεν παραιτήθηκαν από το δικόγραφο της προσφυγής τους όσον αφορά την έκτακτη απόσβεση των επενδύσεων. Επομένως, κατά την άποψή τους, το Πρωτοδικείο δεν πρέπει να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων σύμφωνα με το άρθρο 87, παράγραφος 5, του Κανονισμού Διαδικασίας.

207. Κατά την Επιτροπή, η άποψη των αναιρεσειόντων είναι εσφαλμένη. Μια διαφορά καθίσταται κενή αντικειμένου, κατά την έννοια του άρθρου 87, παράγραφος 6, του Κανονισμού Διαδικασίας του Πρωτοδικείου, μόνον αν έχει επιλυθεί εξωδικαστικώς υπέρ του προσφεύγοντος και, για τον λόγο αυτό, δεν υφίσταται πια ανάγκη ασκήσεως προσφυγής και εκδόσεως αποφάσεως. Εν προκειμένω, επομένως, η διαφορά θα ήταν κενή αντικειμένου μόνον αν η διάσταση απόψεων μεταξύ της Επιτροπής και των αναιρεσειόντων, που αποτελούσε αντικείμενο της διαφοράς, είχε παύσει να υφίσταται μετά την έναρξη της εκκρεμοδικίας, για παράδειγμα διότι καταργήθηκε εν μέρει η επίμαχη απόφαση. Αυτό όμως δεν συνέβη.

208. Η προσωπική μου άποψη είναι ότι το αίτημα της Volkswagen και της VW Sachsen

να κηρυχθεί η διαφορά εν μέρει κενή αντικειμένου ήταν αβάσιμο. Συγκεκριμένα, το αντικείμενο της διαφοράς ήταν η επίμαχη απόφαση και, κατά την έκδοση της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, η απόφαση αυτή τύγχανε πλήρους εφαρμογής. Επομένως, κατά τον χρόνο αυτό, η διαφορά ουδόλως είχε στερηθεί του αντικειμένου της, οπότε δεν είναι ακριβής ο ισχυρισμός ότι κατέστη εν μέρει «κενή αντικειμένου».

209. Αντιθέτως, το γεγονός και μόνο ότι η εξέταση της εν μέρει ακυρωθείσας αποφάσεως δεν παρουσιάζει ενδιαφέρον, όπως συνέβη στην περίπτωση της Volkswagen και της VW Sachsen, είναι μάλλον λόγος που συνηγορεί υπέρ της μερικής παραιτήσεως από την προσφυγή. Διερωτώμαι, ωστόσο, επί του αν το Πρωτοδικείο μπορεί να διαπιστώσει μια μερική παραίτηση από την προσφυγή αν ο οικείος διάδικος δεν γνωστοποίησε τέτοια πρόθεση κατά μη διφορούμενο τρόπο, όπως μάλλον συμβαίνει εν προκειμένω.

210. Παρ' όλ' αυτά πάντως, θεωρώ ότι ο λόγος αναιρέσεως της Volkswagen και της VW Sachsen πρέπει να απορριφθεί. Θεωρώ απαραίτητες τις εξής δύο διαπιστώσεις.

211. Πρώτον, αν το Πρωτοδικείο είχε δεχθεί την άποψη περί καταργήσεως της δίκης, θα μπορούσε, βάσει του άρθρου 87, παράγραφος 6, του Κανονισμού Διαδικασίας, να ρυθμίσει κατά βούληση το ζήτημα των δικαστικών εξόδων. Συνεπώς δεν είναι προφανές το έννομο συμφέρον των διαδίκων στο σημείο αυτό.

212. Δεύτερον και κυριότερο, μπορεί να θεωρηθεί ότι ένας λόγος αναιρέσεως που αντλείται από προσβολή του άρθρου 87, παράγραφος 5 ή παράγραφος 6, του Κανονισμού Διαδικασίας του Πρωτοδικείου ισοδυναμεί με λόγο αναιρέσεως με τον οποίο αμφισβητείται η απόφαση του Πρωτοδικείου επί των δικαστικών εξόδων.

213. Αυτός ο λόγος αναιρέσεως είναι, εν προκειμένω, απαράδεκτος.

214. Συγκεκριμένα, βάσει του άρθρου 51, δεύτερο εδάφιο, του Οργανισμού ΕΚ του Δικαστηρίου, «[δ]εν χωρεί αναίρεση αποκλειστικά για τον καταλογισμό ή το ύψος της δικαστικής δαπάνης».

215. Εξάλλου, κατά πάγια νομολογία, «[...] εφόσον όλοι οι άλλοι λόγοι μιας αιτήσεως αναιρέσεως απορρίφθηκαν, το αίτημα σχετικά με παρανομία της αποφάσεως του Πρωτοδικείου περί της δικαστικής δαπάνης πρέπει να απορριφθεί ως απαράδεκτο, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 51, δεύτερο εδάφιο, του Οργανισμού ΕΚ του Δικαστηρίου [...]» [53].

53 — Απόφαση της 12ης Ιουλίου 2001, C-302/99 P και C-308/99 P, Επιτροπή και Γαλλία κατά TF1 (Συλλογή 2001, σ. I-5603, σκέψη 31). Βλ., επίσης, απόφαση της 14ης Σεπτεμβρίου 1995, C-396/93 P, Henrichs κατά Επιτροπής (Συλλογή 1995, σ. I-2611, σκέψη 66), καθώς και διατάξεις της 6ης Μαρτίου 1997, C-303/96 P, Bernardi κατά Κοινοβουλίου (Συλλογή 1997, σ. I-1239, σκέψη 49), και της 13ης Δεκεμβρίου 2000, C-44/00 P, Sodima κατά Επιτροπής (Συλλογή 2000, σ. I-11231, σκέψη 93).

III — Πρόταση

216. Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, προτείνω τα εξής:

— να απορριφθούν οι αιτήσεις αναιρέσεως,

— να καταδικαστούν το Freistaat Sachsen, η Volkswagen AG και η Volkswagen Sachsen GmbH αλληλεγγύως στα δικαστικά έξοδα,

— να αναγνωρισθεί ότι η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας φέρει τα δικαστικά της έξοδα.